

Principiul contradictorialității în procesul civil. Repere teoretice și jurisprudențiale* (partea a II-a**)

The adversarial principle in civil proceedings. Theoretical and jurisprudential references (part II)

Conf. univ. dr. **Florina POPA**
Universitatea de Vest Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

According to art. 14 of the Code of Civil Procedure, the court may not decide on a request until after the parties have been summoned or appeared, unless the law provides otherwise. Also, according to the provisions of the same article, the parties must make known to each other in due time the factual and legal grounds on which they base their claims and defenses, as well as the means of evidence they intend to use, so that each of them can organize its defense, while having the obligation to present the factual situation to which their claims and defenses refer in a correct and complete manner, but also the obligation to present its own point of view with respect to the statements of the opposing party regarding the factual circumstances relevant to the case. At the same time, the parties have the right to discuss and argue any matter of fact or law raised during the trial by any participant in the trial, including by the court ex officio, the court decision in the case being based only on factual and legal grounds, explanations or evidence that have been previously submitted to adversarial debate.

This article aims to highlight certain legislative regulations that represent inaccuracies in relation to the letter and spirit of the adversarial principle, arguing the need to amend these provisions, in order to ensure respect for the right to a fair trial.

* Prezentul articol dezvoltă o parte dintre ideile valorificate de autoare în alte două lucrări, respectiv în: F. Popa, *Principiul contradictorialității, garanție a echitabilității procedurii*, publicat în volumul *In memoriam Viorel Mihai Ciobanu*, Editura Universul Juridic, București, 2023, pp. 839-860, precum și în F. Popa, *Drept procesual civil. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2025.

** În partea I a articolului dedicat principiului contradictorialității, publicată în *Analele Universității de Vest* nr. 2/2025, pp. 82-91, am analizat noțiunea de „contradictorialitate”, urmând ca în prezentul articol, cuprinzând partea a II-a a lucrării, să fie analizat conținutul principiului contradictorialității, precum și reflectarea în jurisprudență a regimului sancționator aplicabil în cazul încălcării acestui principiu fundamental al procesului civil.

Keywords: *the principle of adversarial proceedings; the principle of procedural loyalty; „equality of arms”; the principle of the right to defense; the right to a fair trial.*

Rezumat

Potrivit art. 14 C. pr. civ., instanța nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților, dacă legea nu prevede altfel. De asemenea, potrivit prevederilor aceluiași articol, părțile trebuie să își facă cunoscute reciproc și în timp util motivele de fapt și de drept pe care își întemeiază pretențiile și apărările, precum și mijloacele de probă de care înțeleg să se folosească, astfel încât fiecare dintre ele să își poată organiza apărarea, având totodată obligația de a expune situația de fapt la care se referă pretențiile și apărările lor în mod corect și complet, dar și obligația de a expune un punct de vedere propriu față de afirmațiile părții adverse cu privire la împrejurări de fapt relevante în cauză. Totodată, părțile au dreptul de a discuta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept invocată în cursul procesului de către orice participant la proces, inclusiv de către instanță din oficiu, hotărârea judecătorească pronunțată în cauză neputându-se întemeia decât pe motive de fapt și de drept, pe explicații sau pe mijloace de probă care au fost supuse, în prealabil, dezbaterii contradictorii.

Prezentul articol își propune să semnaleze anumite reglementări legislative ce reprezintă inadvertențe în raport cu litera și spiritul principiului contradictorialității, argumentând necesitatea modificării acestor prevederi, în vederea asigurării respectării dreptului la un proces echitabil.

Cuvinte-cheie: *principiul contradictorialității; principiul loialității procesuale; „egalitatea de arme”; principiul dreptului la apărare; dreptul la un proces echitabil.*

II. Conținutul principiului contradictorialității

a. Dreptul părților de a lua cunoștință despre proces prin intermediul procedurii de citare. Regulă versus excepție

Potrivit dispozițiilor alin. (1) al art. 14 C. pr. civ., „*instanța nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților, dacă legea nu prevede altfel*”, iar potrivit art. 153 C. pr. civ., „*(1) instanța poate hotărî asupra unei cereri numai dacă părțile au fost citate ori s-au prezentat, personal sau prin reprezentant, în afară de cazurile în care prin lege se dispune altfel. (2) Instanța va amâna judecarea și va dispune să se facă citarea ori de câte ori constată că partea care lipsește nu a fost citată cu respectarea cerințelor prevăzute de lege, sub sancțiunea nulității*”.

O primă cerință, esențială, în vederea asigurării respectării dreptului la apărare, este ca părțile să fie citate legal, adică să fie anunțate că există un litigiu care le privește și că

pot (iar în cazurile expres prevăzute de lege, chiar trebuie¹) să se prezinte la data stabilită de instanță pentru a-și susține cererile și apărările. Este mai presus de orice dubiu că, pentru a-și putea exercita drepturile procesuale, părțile litigante trebuie să fie înștiințate cu privire la coordonatele spațio-temporale ale desfășurării procesului.

Trebuie observat, totuși, că deși legiuitorul a stabilit ca regulă că instanța nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților², a adăugat la finele

¹ Spre exemplu, în cazul procesului de divorț, art. 921 C. pr. civ. prevede că „*În fața instanțelor de fond, părțile se vor înfățișa în persoană, afară numai dacă unul dintre soți execută o pedeapsă privativă de libertate, este împiedicat de o boală gravă, este pus sub interdicție judecătorească, are reședința în străinătate sau se află într-o asemenea situație, care îl împiedică să se prezinte personal; în astfel de cazuri, cel în cauză se va putea înfățișa prin avocat, mandatar sau, după caz, prin tutore sau curator*”. În ceea ce privește administrarea probei cu interogatoriul persoanei fizice, art. 229 alin. (2) pct. 3 C. pr. civ. statuează ca aceasta să fie citată în mod expres în acest scop, chiar dacă are termen în cunoștință, „*în afară de cazul în care a fost prezentă la încuviințarea lui, când s-a stabilit și termenul pentru luarea acestuia*”. Absența nejustificată a părții de la termenul de judecată pentru care a fost legal citată sau i s-a dat termen în cunoștință pentru administrarea probei cu interogatoriul atrage sancțiunea prevăzută de dispozițiile art. 358 C. pr. civ., potrivit cu care „*dacă partea, fără motive temeinice, refuză să răspundă la interogatoriu, sau nu se înfățișează, instanța poate socoti aceste împrejurări ca o mărturisire deplină ori numai ca un început de dovadă în folosul aceluia care a propus interogatoriul. În acest din urmă caz, atât dovada cu martori, cât și alte probe, inclusiv prezumțiile, pot fi admise pentru completarea probatorului*”.

² Prin Decizia nr. 2610/04.06.2014, ICCJ, Secția contencios administrativ și fiscal, a admis recursurile declarate în cauză de Ministerul Justiției și de Ministerul Finanțelor Publice, împotriva Sent. civ. nr. 438/11.09.2013, a Curții de Apel Cluj, Secț. de cont. adm. și fiscal, reținând în esență că prima instanță a soluționat excepția de nelegalitate fără ca unul dintre emitenții actului, respectiv Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice să fi fost citat în cauză și fără ca cererea privind excepția de nelegalitate să fie comunicată acestuia împreună cu înscrisurile depuse de reclamantă, încălcându-se astfel dispozițiile procedurale referitoare la citarea tuturor părților din proces și la comunicarea actelor de procedură, în condițiile în care obiectul excepției de nelegalitate l-a constituit Ordinul Comun al Ministrului Justiției, Ministrului Finanțelor Publice și Ministrului Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice nr. 77 din 14 ianuarie 2011 privind aprobarea Normelor Metodologice pentru aplicarea prevederilor Legii nr. 25/2010. ICCJ a apreciat că „*necesitatea citării emitentului actului rezultă în primul rând din redactarea art. 4 alin. (2) din Legea nr. 554/2004*”, citat mai sus, coroborat cu art. 85 C. pr. civ., potrivit căruia „*judecătorul nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților, afară numai dacă legea nu dispune altfel*”, reținând, de asemenea, că „*(...) realizarea citării și comunicării actelor de procedură conform dispozițiilor legale reprezintă o dovadă a respectării a două principii fundamentale ale procesului civil: contradictorialitatea și dreptul la apărare. Principiul contradictorialității presupune faptul că toate elementele procesului trebuie supuse dezbaterii și discuției părților, că fiecare parte trebuie să aibă posibilitatea de a se exprima cu privire la orice element care ar avea legătură cu pretenția dedusă judecătii. Pentru ca acest principiu să fie respectat, nu este necesar ca partea să se fi exprimat efectiv, ci este suficient ca ea să fi fost în măsură să o facă. Contradictorialitatea se manifestă atât în raporturile dintre părți, iar pentru aceasta trebuie în prealabil ca părțile să fie informate exact despre existența procesului, conținutul pretențiilor și argumentelor părții adverse, cât și în raporturile dintre părți și instanță. În acest sens, judecătorul nu poate hotărî asupra unei cereri decât după citarea sau înfățișarea părților, iar atunci când constată că partea care lipsește nu a fost legal citată, dispune amânarea judecătii și refacerea procedurii de citare. Nu în ultimul rând, citarea și comunicarea actelor de procedură sunt foarte importante și pentru a asigura respectarea dreptului la un proces echitabil, principiu consacrat de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și recunoscut de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Neprocedând în acest mod, curtea de apel a pronunțat o hotărâre netemeinică și nelegală, care urmează a fi casată, cu consecința trimiterii cauzei spre rejudecare la aceeași instanță. Cu ocazia rejudecării, prima instanță urmează, așadar, să citeze în cauză și Ministerul Muncii,*

alin. (1) al art. 14 C. pr. civ. sintagma „dacă legea nu prevede altfel”. Într-adevăr, există materii în care legiuitorul dispune ca judecata să se facă fără citare, cum este cazul suspendării din oficiu a pricinii în ipoteza conflictului de competență (art. 134 coroborat cu art. 135 alin. (4) C. pr. civ.) sau judecarea cererii de preschimbare a termenului (art. 230 C. pr. civ.), respectiv procedura sechestrului asigurător³ – art. 954 alin. (2) C. pr. civ. Pe de altă parte, există materii în care legiuitorul rezervă judecătorului puterea de apreciere⁴ (dintre care cel mai frecvent întâlnite în practică sunt procedura ordonanței președințiale⁵ – art. 999 alin. (2), procedura asigurării dovezilor – art. 360 alin. (5) C. pr. civ., procedura privitoare la cererile de valoare redusă – art. 1030 alin. (2) C. pr. civ.), în care, ținând seama de specificul acestora, respectiv de urgența⁶ cu care trebuie să se ia

Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice în calitate de co-emitent al actului a cărui nelegalitate s-a invocat” – ICCJ, Secț. cont. adm. și fisc., *Decizia 2610/04.06.2014*, disponibilă la adresa [http://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery\[0\].Key=id&customQuery\[0\].Value=122731](http://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery[0].Key=id&customQuery[0].Value=122731), accesată la data de 28 aug. 2021; în același sens, *Decizia 2481/15.06.2015*, ICCJ, Secț. cont. adm. și fisc., disponibilă la adresa <http://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=129669>.

³ Cu temei s-a remarcat că soluționarea fără citare a cererii de sechestrul asigurător „se explică prin caracterul de surpriză al măsurii (...), căci debitorul și-ar putea lesne ascunde bunurile urmăribile, mai ales sumele de bani, dacă ar fi avertizat din timp asupra cererii de sechestrul” – Gh.-L. Zidaru, P. Pop, *Drept procesual civil. Procedura în fața primei instanțe și în căile de atac*, Editura Solomon, București, 2020, p. 93, fiind judicioasă, în acest context, propunerea autorilor ca, pentru a conserva caracterul de surpriză al acestei măsuri, „prin Regulamentul de ordine interioară să se prevadă caracterul nepublic al înregistrării dosarelor cu acest obiect, până la data soluționării lor”.

⁴ Cu privire la ipotezele în care legiuitorul lasă la aprecierea instanței dispunerea citării, sunt enunțate în literatura de specialitate și alte ipoteze: suspendarea provizorie a executării silite (art. 719 alin. (7) C. pr. civ.); soluționarea cererilor privind constatarea de urgență a unei stări de fapt (art. 364 alin. (3) C. pr. civ.); soluționarea cererilor necontencioase (art. 532 alin. (2) C. pr. civ.); administrarea probelor prin comisie rogatorie, în funcție de felul dovezii și de punctul de vedere exprimat de părți (art. 261 alin. (2) C. pr. civ.; art. 299 alin. (2) C. pr. civ.); suspendarea judecării procesului dispusă de instanța competentă să se pronunțe asupra cererii de strămutare (art. 143 alin. (1) C. pr. civ.); soluționarea cererii de îndreptare a hotărârii (art. 442 alin. (2) C. pr. civ.) – a se vedea: A. Tabacu, în *Citarea și comunicarea actelor de procedură civilă*, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2015, pp. 60-61.

⁵ Prin excepție, în anumite materii, legea prevede *expressis verbis* că ordonanța președințială se judecă cu citarea părților, cum este cazul ordonanței președințiale ce are ca obiect eliberarea cauțiunii, formulată în condițiile reglementate de prevederile art. 255 alin. (8) C. pr. civ., cu privire la care dispozițiile legale evocate dispun că se soluționează prin hotărâre „dată cu citarea părților”. Aceleași dispoziții privitoare la citare se regăsesc și în materia stabilirii pe calea ordonanței președințiale a termenului de acceptare a pactului de opțiune, instituție reglementată de dispozițiile art. 1278 C. civ., potrivit cu care „(1) atunci când părțile convin ca una dintre ele să rămână legată de propria declarație de voință, iar cealaltă să o poată accepta sau refuza, acea declarație se consideră o ofertă irevocabilă și produce efectele prevăzute la art. 1191 NCC. (2) Dacă părțile nu au convenit un termen pentru acceptare, acesta poate fi stabilit de instanță **prin ordonanță președințială, cu citarea părților** (s. n.)”.

⁶ În literatura de specialitate se arată că, în caz de urgență deosebită, ordonanța poate fi pronunțată chiar în ziua înregistrării cererii sau în zilele următoare, această stare de fapt putând să rezulte „din dovezile prezentate că viața sau sănătatea unui copil sunt în pericol, că un zid a început să se prăbușească ori că un

măsurile solicitate⁷, principiul contradictorialității este suprimat în ceea ce privește obligativitatea citării părților în fața primei instanțe. În calea de atac, însă, citarea părților redevine obligatorie, regula consacrată de dispozițiile alin. (1) al art. 14 C. pr. civ. fiind reinstituită⁸.

Citarea este operațiunea prin care o persoană este înștiințată cu privire la faptul că este chemată în fața instanței de judecată, la o anumită dată, oră, într-un anumit loc și într-o anumită calitate – toate aceste elemente regăsindu-se expres precizate în conținutul înștiințării⁹. Rațiunea acestor prevederi legale este lesne de intuit: obligația pozitivă a statului de a asigura accesul efectiv la justiție presupune îndeplinirea condiției citării părților, aceasta fiind o premisă esențială de a li se asigura posibilitatea de a afla despre proces și de a se putea prezenta la dezbateri.

Alin. (2) al art. 135 C. pr. civ. instituie pentru instanță obligația de amânare a judecării și obligația de a dispune să se facă citarea ori de câte ori se constată că partea care lipsește nu a fost citată cu respectarea cerințelor prevăzute de lege, „*sub sancțiunea nulității*”. Nesocotirea dispozițiilor legale care reglementează legala citare a părților litigante, dar și a celor care reglementează legala comunicare a actelor de procedură atrage sancțiunea nulității relative, întrucât aceste norme protejuesc interesele private ale celui vătămat. Cu toate acestea, așa cum judicios s-a remarcat în doctrină, deși interesul concret de a invoca nelegala citare sau lipsa citării aparține celui ce trebuia citat în conformitate cu prevederile legii, acesta „*se repercutează asupra unui principiu fundamental al procedurii civile, contradictorialitatea, care trebuie protejat prin norme de ordine publică*”¹⁰. Așa fiind, prin derogare de la regimul juridic instituit de 178 alin. (2) C. pr. civ., alin. (3) al art. 160 C. pr. civ. statuează că, **în lipsa părții legal citate** (s.n.), neregularitatea privind procedura de citare a acesteia „*poate fi invocată și de celelalte părți sau din oficiu, însă numai la termenul la care ea s-a produs*”.

Importanța acordată de legiuitor normelor care reglementează regula generală a citării părților este reliefată de reiterarea mențiunilor privind obligativitatea citării prin dispozițiile legale speciale incidente în unele materii, care prevăd expres judecarea unor cereri numai după citarea părților, „*dublându-se astfel regula generală a citării instituită*

drum este blocat, este necesară oprirea sau reluarea alimentării cu apă, energie, gaz metan etc.” – T. Dârjan, *Ordonanța președințială*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 83.

⁷ V.M. Ciobanu, în V.M. Ciobanu, M. Nicolae și alții, *Noul Cod de procedură civilă comentat și adnotat*, vol. I, Art. 1-526, 2013, *op. cit.*, p. 39; I. Leș, în *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole (art. 1 - 1133)*, Editura C.H. Beck, București, 2013, p. 254.

⁸ V.M. Ciobanu, Tr.C. Briciu, C.Cl. Dinu, *Drept procesual civil*, ediție revăzută și adăugită de Tr.C. Briciu, C.Cl. Dinu, Editura Universul Juridic, București, 2023, p. 108.

⁹ G.-C. Frențiu, în *Citarea și comunicarea actelor de procedură în procesul civil. Comentarii, doctrină și jurisprudență*, Editura Hamangiu, București, 2021, p. 1.

¹⁰ A. Tabacu, *Drept procesual civil. Legislație internă și internațională. Doctrină și jurisprudență*, 2019, (*op. cit.*), p. 193, unde autoarea arată că, „*practic, celelalte părți ajută instanța, în activitatea de verificare a procedurii, justificat de interesul acestora de a primi o hotărâre legală*”.

de art. 153 alin. (1) C. pr. civ.”¹¹, precum și de obligația instituită în seama judecătorului¹², dar și a greșierului, de a verifica efectuarea în mod legal a procedurilor de citare și de comunicare a actelor procesuale. Ținând seama de consecințele pe care le antrenează lipsa citării, care pot duce chiar la „amputarea” dreptului constituțional la apărare al părții, considerăm că cheia în care trebuie înțeleasă semnificația acestei componente esențiale a principiului contradictorialității, consacrată *expressis verbis* în chiar primul alineat al art. 14 C. pr. civ., este aceea că excepțiile de la imperativul citării – adică judecata fără citare – nu pot fi aplicate de instanță decât acolo unde legea prevede expres această posibilitate, și chiar și în acele situații, numai după ce instanța va chibzui asupra consecințelor pe care o astfel de măsură le determină, ținând seama și de principiul proporționalității, adică punând în balanță „câștigul” procesual din perspectiva asigurării imperativului urgenței măsurilor ce se cer de către reclamant a fi luate și riscul producerii unor consecințe vătămătoare pentru pârât, care, nefiind înștiințat de existența procesului, este posibil să nu-și poată exercita dreptul constituțional la apărare.

În concluzie, o primă cerință esențială în vederea asigurării contradictorialității este ca părțile să fie citate legal¹³, adică să fie anunțate că există un litigiu care le privește, recunoscându-li-se astfel posibilitatea de a se prezenta la data stabilită de instanță pentru a-și susține cererile și apărările¹⁴. Așa cum s-a remarcat, „doar în măsura în care părțile

¹¹ A se vedea: G.-C. Frențiu, în *Citarea și comunicarea actelor de procedură în procesul civil. Comentarii, doctrină și jurisprudență*, 2021, (op. cit.), pp. 7-11, cu exemplele acolo enumerate, din care menționăm: cercetarea la fața locului „se face cu citarea părților (...)” – (art. 346 C. pr. civ.); cererea de sechestru judiciar se judecă de urgență, „cu citarea părților (...)” – (art. 975 alin. (1) C. pr. civ.); judecata în complet de divergență se judecă „cu citarea părților (...)” – (art. 399 alin. (1) teza I C. pr. civ.); instanța se pronunță asupra cererii de restituire a cauțiunii „cu citarea părților (...)” – (art. 1064 alin. (3) C. pr. civ.) etc.

¹² Potrivit art. 241 alin. (3) C. pr. civ., „judecătorii vor dispune verificarea efectuării procedurilor de citare și comunicare dispuse pentru fiecare termen. Când este cazul, instanța va ordona luarea măsurilor de refacere a acestor proceduri. În afară de aceste măsuri, instanța va putea dispune ca încunoștințarea părților să se facă și telefonic, telegrafic, prin fax, poștă electronică sau prin orice alt mijloc de comunicare ce asigură, după caz, transmiterea textului actului supus comunicării ori înștiințarea pentru prezentarea la termen, precum și confirmarea primirii actului, respectiv a înștiințării, dacă părțile au indicat instanței datele corespunzătoare în acest scop. Dacă încunoștințarea s-a făcut telefonic, greșierul va întocmi un referat în care va arăta modalitatea de încunoștințare și obiectul acesteia”. De asemenea, prevederile alin. (2) al art. 219 C. pr. civ. consacră îndatorirea judecătorului de a verifica, în cazul în care părțile nu răspund la apel, dacă procedura de citare este îndeplinită.

¹³ Cu privire la momentul la care trebuie verificată îndeplinirea exigențelor legalei citări, Înalta Curte de Casație și Justiție a statuat că, întrucât „(...) la termenul de judecată procesul-verbal prevăzut de art. 164 C. pr. civ. de îndeplinire a procedurii de citare a părții pârâte nu s-a regăsit la dosar, ci a fost atașat ulterior acestui termen, partea nefiind prezentă nici personal, nici prin reprezentant convențional, sunt întrunite premisele aplicării art. 153 alin. (2) C. pr. civ., fiind incidentă sancțiunea nulității hotărârii. În atare situație, neregularitatea constă în soluționarea cauzei fără a exista la dosar dovada de îndeplinire a procedurii de citare, iar atașarea acesteia după momentul pronunțării hotărârii nu poate asigura îndeplinirea retroactivă a acestei condiții” – ICCJ, Secția I civilă, Decizia 349/11 februarie 2020, în Săptămâna Juridică nr. 25/2021, pp. 8-9.

¹⁴ În acest sens, în practica instanței supreme s-a statuat că, de vreme ce procedura de citare a fost legal îndeplinită, iar prin cererea de chemare în judecată s-a solicitat judecarea și în lipsă, „(...) în mod procedural

*cunosc data și locul judecății ele sunt puse într-o poziție de egalitate: își pot pregăti apărarea, pentru ca apoi să prezinte în contradictoriu și într-o ședință publică toate împrejurările de fapt și de drept de care depinde soluționarea cauzei*¹⁵. Totuși, dacă partea nu este legal citată, dar se prezintă în instanță aflând despre existența și data la care se judecă litigiului pe altă cale – de exemplu, de pe portalul (site-ul) instanțelor judecătorești, neregularitatea privind citarea este acoperită, dar partea poate cere amânarea procesului în vederea pregătirii apărării (art. 160 alin. (1) C. pr. civ.).

Pentru a se considera că principiul contradictorialității a fost respectat, se impune doar condiția ca părțile să fie legal citate¹⁶, și nu aceea ca ele să fie efectiv prezente¹⁷, prezentarea lor în fața instanței fiind, în principiu, un drept, iar nu o obligație procesuală a acestora. În alți termeni, *„pentru ca principiul contradictorialității să fie respectat, nu este necesar ca partea să-și fi exprimat efectiv opinia, ci este suficient să i se fi oferit această posibilitate”*¹⁸. Deci, regula în procesul civil este aceea că părțile nu sunt obligate să se prezinte la termenul stabilit în fața instanței, nici personal și nici prin reprezentant. Prin excepție, în cazul procesului de divorț, art. 921 C. pr. civ. prevede că *„în fața*

instanța s-a pronunțat asupra cererii de administrare a probelor solicitate de părți. În această situație, respectarea principiului contradictorialității nu era condiționată de prezența părților, ci de legala îndeplinire a procedurii de citare. Cu alte cuvinte, dacă părțile legal citate au ales să nu se prezinte la termenul de judecată la care a fost prorogată încuviințarea probelor, instanța a procedat în mod legal la examinarea cererii în lipsa acestora” – a se vedea: Decizia nr. 2635 din 20 noiembrie 2015, ICCJ, Secția I civilă, disponibilă la adresa <http://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Va.lue=128550>.

¹⁵ I. Leș, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole* (art. 1 - 1133), Editura C.H. Beck, București, 2013, p. 253.

¹⁶ Totuși, pentru asigurarea contradictorialității, instanțele trebuie să se asigure că **posibilitatea de a lua la cunoștință despre existența procesului a fost efectivă**, aspect statuat de Curtea de la Strasbourg în Cauza Raisa Shipping vs. România, pronunțată în 8 ianuarie 2013 (disponibilă la adresa [https://www.juridice.ro/749393/ga-rantii-insuficiente-ale-codului-de-procedura-civila-procedura-de-citare.html](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115848%22]})), prin care s-a reținut că <i>„(...) deși legislația națională în vigoare la momentul respectiv prevedea comunicarea citației prin afișare (art. 92 alin. (4) C. pr. civ. de la 1865), instanțele românești au aplicat legislația într-un mod prea formalist. Instanțele nu au dat dovadă de diligență în ceea ce privește asigurarea informării reclamantilor cu privire la data termenelor de judecată, și, prin urmare, nu au asigurat obligația de a asigura participarea efectivă la proces”</i> – paragrafele 32-35. În esență, Curtea a statuat că citarea numai prin afișare a reclamantilor nu a fost eficace, întrucât nu le-a asigurat acestora posibilitatea de a lua cunoștință despre termenele ședințelor de judecată, ceea ce i-a împiedicat să participe la judecată, instanțelor naționale reproșându-li-se că, în pofida lipsei reclamantilor de la proces, acestea nu au făcut demersurile necesare să se asigure că reclamantii au fost informați cu privire la termenele de judecată, <i>„în special prin dispunerea amânării ședințelor de judecată și repetarea procedurii de comunicare a citației”</i>. Pentru un punct de vedere similar, recent exprimat, a se vedea: G. Toader, <i>Garanții insuficiente ale Codului de procedură civilă – Procedura de citare</i>, disponibil la adresa <a href=).

¹⁷ În acest sens, art. 223 C. pr. civ. prevede că *„lipsa părții legal citate nu poate împiedica judecarea cauzei, dacă legea nu prevede altfel”*.

¹⁸ D.-N. Theohari, în G. Boroș (coordonator), *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, Vol. I, (Art. 1-455), ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2016, Comentariu la art. 14 C. pr. civ., p. 49; în același sens, G. Boroș, M. Stancu, *Drept procesual civil*, ediția a 5-a, Editura Hamangiu, București, 2020, p. 337.

instanțelor de fond, părțile se vor înfățișa în persoană, afară numai dacă unul dintre soți execută o pedeapsă privativă de libertate, este împiedicat de o boală gravă, beneficiază de tutelă specială, are reședința în străinătate sau se află într-o asemenea situație, care îl împiedică să se prezinte personal; în astfel de cazuri, cel în cauză se va putea înfățișa prin avocat, mandatar sau, după caz, prin tutore sau curator”. În ceea ce privește administrarea probei cu interogatoriul persoanei fizice, când prezența acesteia este de asemenea obligatorie, art. 229 alin. (2) pct. 3 C. pr. civ. statuează ca aceasta să fie citată în mod expres în acest scop, chiar dacă are termen în cunoștință, „în afară de cazul în care a fost prezentă la încuviințarea lui, când s-a stabilit și termenul pentru luarea acestuia”. Absența nejustificată a părții de la termenul de judecată pentru care a fost legal citată sau i s-a dat termen în cunoștință pentru administrarea probei cu interogatoriul atrage sancțiunea prevăzută de dispozițiile art. 358 C. pr. civ., potrivit cu care „dacă partea, fără motive temeinice, refuză să răspundă la interogatoriu, sau nu se înfățișează, instanța poate socoti aceste împrejurări ca o mărturisire deplină ori numai ca un început de dovadă în folosul aceleia care a propus interogatoriul. În acest din urmă caz, atât dovada cu martori, cât și alte probe, inclusiv prezumțiile, pot fi admise pentru completarea probatoriului”.

În cazul în care părțile nu răspund la apel, instanța are îndatorirea să verifice dacă procedura de citare a fost îndeplinită, urmând să procedeze în conformitate cu prevederile legale în această materie, adică să dispună – după caz – fie amânarea procesului, fie suspendarea acestuia, fie judecarea pricinii. Totuși, în contextul absenței părților legal citate, instanța are posibilitatea să dispună măsuri în dosar în ipoteza în care cel puțin una dintre părți a solicitat judecarea în lipsă, principiul contradictorialității considerându-se a fi respectat câtă vreme părțile au fost legal citate. Dacă niciuna dintre părți nu se prezintă și niciuna dintre acestea nu a cerut judecata în lipsă, judecătorul va suspenda judecata, potrivit dispozițiilor art. 223 C. pr. civ., coroborate cu dispozițiile art. 411 alin. (1) pct. 2 C. pr. civ. În cazul în care o parte se prezintă, iar cealaltă este absentă, principiul contradictorialității este respectat¹⁹, câtă vreme partea care nu este prezentă a fost legal citată, instanța punând în discuția părții prezente cererile, excepțiile și împrejurările de fapt invocate, precum și temeiurile de drept incidente în cauză.

În doctrină s-a exprimat opinia potrivit căreia, în cazul în care un proces se soluționează fără citarea părților, potrivit prevederilor legale, iar în sala de judecată se prezintă, totuși, una dintre părțile litigante, instanța nu îi va da acesteia cuvântul, tocmai „pentru a respecta principiul contradictorialității, precum și dreptul la apărare al părților adverse și egalitatea acestora în procesul civil”²⁰. În același sens, într-o altă opinie s-a

¹⁹ În acest sens, cu temei s-a exprimat opinia potrivit căreia „caracterul contradictoriu al judecății subzistă și în cazul în care la judecată se prezintă o singură parte, instanța fiind obligată să cerceteze cauza în întregul ei, pe baza probelor administrate, putând da câștig de cauză chiar și părții care nu a fost prezentă la judecată” – C. Roșu, în *Drept procesual civil. Partea generală*, 2016, (op. cit.), p. 21.

²⁰ D.-N. Theohari, în G. Boroi (coordonator), *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I, Art. 1-455, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2016, Comentariu la art. 14 C. pr. civ., p. 49, unde autoarea atrage atenția asupra faptului că sintagma „fără citare” nu echivalează

arătat că „în ipoteza în care o cerere se soluționează, potrivit legii, fără citarea părților, însă se înfățișează numai una dintre acestea, instanța nu îi va da cuvântul asupra chestiunilor privitoare la cererea respectivă, întrucât astfel s-ar încălca principiul contradictorialității, al dreptului la apărare și al egalității părților în procesul civil. Dacă însă se înfățișează toate părțile într-un proces care se judecă, potrivit legii, fără citare, instanța le poate acorda cuvântul asupra diverselor chestiuni ce interesează cauza, însă numai în condițiile respectării principiului celerității cauzei și, subsumat acestuia, și, în mod necesar, și a celorlalte principii menite să garanteze dreptul la un proces echitabil, dreptul la apărare și contradictorialitatea”²¹.

S-a exprimat, însă, și opinia contrară, potrivit căreia ascultarea părții ce se înfățișează în procedurile desfășurate „fără citarea părților” nu trebuie văzută ca o încălcare a principiului contradictorialității, autorul susținând că „echivalarea sintagmelor «fără citarea părților» și «fără prezența părților» este neîntemeiată, orice împiedicare a părții prezente să formuleze concluzii cu privire la cererea dedusă judecătii fiind o îngrădire nejustificată a accesului la justiție, înțeles de această dată în mod empiric, ca posibilitate de a fi ascultat de instanța de judecată”²².

b. Obligația părților de a-și aduce la cunoștință, în mod reciproc, în timp util, pretențiile și apărările, expunând situația de fapt în mod corect și complet. În procesele în care se administrează proba cu înscrisuri conținând informații clasificate se poate deroga de la această obligație?

O altă cerință pe care o impune principiul contradictorialității este aceea ca părțile „să își facă cunoscute reciproc și în timp util, direct sau prin intermediul instanței, după caz, motivele de fapt și de drept pe care își întemeiază pretențiile și apărările, precum și mijloacele de probă de care înțeleg să se folosească, astfel încât fiecare dintre ele să își poată organiza apărarea” (art. 14 alin. (2) C. pr. civ.). Îndeplinirea acestor exigențe este asigurată prin intermediul prevederilor care reglementează conținutul cererii de chemare în judecată (art. 194 C. pr. civ.), care-l obligă pe reclamant să menționeze „motivele de fapt și de drept pe care se întemeiază cererea” (litera d) a art. 194 C. pr. civ.), dar și „dovezile pe care se sprijină fiecare capăt de cerere” (litera e) a art. 194 C. pr. civ.). Prevederi similare se regăsesc și în materia întâmpinării²³, unde art. 205 C. pr. civ.

semantic cu sintagma „fără dezbateri” sau „fără prezența părților”, arătând că, „în măsura în care toate părțile se înfățișează în sala de judecată la termen, într-un proces care se judecă, potrivit legii, fără citare, instanța este obligată să le acorde cuvântul asupra diverselor chestiuni ce presupun contradictorialitate, obligație care nu există în privința pricinilor care se soluționează fără dezbateri sau fără prezența părților” – Ibidem.

²¹ E. Oprina, în *Drept procesual civil. Teoria generală*, vol. I, 2019, (op. cit.), p. 43.

²² M. Dinu, în *N.C.P.C. – „fără citare” nu înseamnă „fără prezență”*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/245440/ncpc-fara-citare-nu-inseamna-fara-prezenta.html>.

²³ A se observa că art. 208 alin. (1) C. pr. civ. instituie obligativitatea întâmpinării („în afara de cazurile în care legea prevede în mod expres altfel”), iar alin. (2) al aceluiași articol prevede că „nedepunerea întâmpinării în termenul prevăzut de lege atrage decăderea pârâtului din dreptul de a mai propune probe și de a invoca excepții, în afara celor de ordine publică, dacă legea nu prevede altfel”.

statuează că aceasta va cuprinde „*excepțiile procesuale pe care pârâtul le invocă față de cererea reclamantului*” (art. 205 litera b) C. pr. civ.); „*răspunsul la toate pretențiile și motivele de fapt și de drept ale cererii*” (art. 205 litera c) C. pr. civ.); „*dovezile pe care se sprijină fiecare capăt de cerere(...)*” (art. 205 litera c) C. pr. civ.) – cât și în materia cererii reconvenționale (art. 209 alin. (3) C. pr. civ. statuând că „*cererea trebuie să îndeplinească condițiile pentru cererea de chemare în judecată*”).

Cât privește prerogativa părților de a lua cunoștință de cererile, apărările, înscrisurile depuse de celelalte părți litigante²⁴, aceasta este realizată prin intermediul comunicării actelor de procedură²⁵, operațiune reglementată printr-o serie de prevederi procesuale, respectiv: „*Instanța va comunica părților (s. n.) cererea de intervenție și copii de pe înscrisurile care o însoțesc*” (art. 64 alin. (1) C. pr. civ.); în materia cererii de chemare în judecată a altei persoane, art. 69 alin. (1) C. pr. civ. prevede că „*cererea va fi motivată și, împreună cu înscrisurile care o însoțesc, se va comunica (s. n.) atât celui chemat în judecată, cât și părții potrivnice*”, iar alin. (2) al aceluiași articol prevede că „*la exemplarul cererii destinat terțului se vor alătura copii de pe cererea de chemare în judecată, întâmpinare și de pe înscrisurile de la dosar*”; în materia cererii de chemare în garanție, alin. (1) al art. 74 C. pr. civ. statuează că „*instanța va comunica (s. n.) celui chemat în garanție cererea și copii de pe înscrisurile ce o însoțesc, precum și copii de pe cererea de chemare în judecată, întâmpinare și înscrisurile de la dosar*”; în materia cererii de arătare a titularului dreptului, art. 77 alin. (1) C. pr. civ. prevede că „*cererea, împreună cu înscrisurile care o însoțesc și o copie după cererea de chemare în judecată, de pe întâmpinare și de pe înscrisurile de la dosar, va fi comunicată (s. n.) celui arătat ca titular al dreptului*”; în materia introducerii forțate în cauză, din oficiu, a altor persoane, art. 79 alin. (1) teza I C. pr. civ. statuează că „*cel introdus în proces va fi citat, odată cu citația comunicându-i-se (s. n.), în copie, și încheierea prevăzută la art. 78 alin. (3), cererea de chemare în judecată, întâmpinarea, precum și înscrisurile anexate acestora*”.

²⁴ Așa cum s-a arătat în doctrină, acest principiu provoacă instanța să depună diligențe sporite pentru a menține „echilibrul” necesar desfășurării unui proces echitabil, mai ales în ceea ce privește comunicarea între părți a tuturor actelor din dosar și care vor servi la luarea deciziei. În mod evident, nu se poate discuta despre aplicarea acestui principiu fără a se garanta accesul părților la dosarul cauzei. Făcând trimitere la semnificația noțiunii de „egalitate a armelor”, Curtea a decis în cauza *Kuopila c. Finlandei* că „(...) depunerea la dosar a unui act fără înștiințarea uneia dintre părți încalcă egalitatea armelor deoarece partea nu a avut posibilitatea de a pune concluzii cu privire la relevanța sau importanța documentului respectiv”. De asemenea, Curtea a statuat că art. 6 a fost încălcat chiar dacă documentul respectiv nu a fost decisiv în soluționarea cauzei de către instanța națională – B.M. Șerb, *Despre procesul echitabil*, în volumul *Conferinței internaționale a doctoranzilor în drept – Studii și cercetări juridice europene*, Timișoara, 2019, Editura Universul Juridic, București, 2019, disponibil la adresa <https://www.universuljuridic.ro/despre-procesul-echitabil/>.

²⁵ Aplicarea principiului contradictorialității este asigurată prin respectarea dispozițiilor care reglementează comunicarea către părți a cererilor și înscrisurilor anexate acestora, în această materie art. 149 C. pr. civ. prevăzând că, atunci când cererea urmează a fi comunicată „*ea se va face în atâtea exemplare câte sunt necesare pentru comunicare, în afară de cazurile în care părțile au un reprezentant comun sau partea figurează în mai multe calități juridice, când se va face într-un singur exemplar. În toate cazurile este necesar și un exemplar pentru instanță*”.

De asemenea, art. 201 C. pr. civ. stipulează în alin. (1) că judecătorul, de îndată ce constată că sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege pentru cererea de chemare în judecată, va dispune, prin rezoluție, **comunicarea** (s. n.) acestuia către pârât, pentru ca acesta, luând cunoștință de conținutul cererii de chemare în judecată și, eventual, de înscrisurile care o însoțesc, să formuleze întâmpinare în cauză sau, dacă apreciază că este cazul să adopte o atitudine procesuală ofensivă, să formuleze acțiune reconvențională. Alin. (2) al aceluiași articol prevede că „**întâmpinarea se comunică** (s. n.) *de îndată reclamantului²⁶, care poate depune răspuns la întâmpinare în termen de 10 zile de la comunicare*”, pârâtul luând cunoștință de acesta „*de la dosarul cauzei*”, ceea ce înseamnă că răspunsul la întâmpinare nu face obiectul comunicării, precum celelalte acte de procedură (cererea de chemare în judecată, întâmpinarea, cererile incidentale), așa cum am arătat. În ceea ce privește cererile adiționale, art. 204 alin. (1) C. pr. civ. prevede că, în cazul în care reclamantul își modifică cererea de chemare în judecată până la primul termen la care acesta este legal citat, instanța va dispune amânarea pricinii și **comunicarea** (s. n.) cererii modificate pârâtului, în vederea formulării întâmpinării. De observat însă că, în ceea ce privește întâmpinarea formulată față de modificarea cererii de chemare în judecată, aceasta nu se mai comunică reclamantului, urmând a fi cercetată la dosarul cauzei.

În ceea ce privește acțiunea reconvențională, aceasta **se comunică** (s. n.) reclamantului, precum și, dacă este cazul, altor persoane decât reclamantul, care au fost împricinate alături de reclamant prin acțiunea reconvențională, asigurându-li-se și acestor persoane, care vor deveni părți litigante, respectarea drepturilor procesuale recunoscute de lege.

În pofida caracterului neechivoc al prevederilor art. 14 C. pr. civ., în ceea ce privește condițiile administrării probei cu înscrisuri, în doctrină a fost semnalată încălcarea prevederilor alin. (6) ale acestui articol în cazul în care în procesele civile sunt utilizate ca mijloace de probă documentele clasificate²⁷, arătându-se că „(...) în procesele civile din fața instanțelor române în care sunt administrate probe care materializează informații confidențiale, a apărut un conflict, între, pe de o parte, necesitatea de a proteja informațiile confidențiale (inclusiv) față de justițiabili, avocații și/sau consilierii juridici ai acestora, respectând litera Legii și deciziile Curții Constituționale, și, pe de altă parte, imperativul de a asigura drepturile și garanțiile procedurale în procesul civil, urmărind

²⁶ Prevederea este reiterată în art. 206 alin. (1) C. pr. civ., care prevede că „*întâmpinarea se comunică reclamantului, dacă legea nu prevede altfel*”.

²⁷ Legea-cadru în această materie este Legea nr. 182/2002 privind protecția informațiilor clasificate, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 248/12 aprilie 2002, Partea I, care se completează cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 781/2002, pentru protecția informațiilor secrete de serviciu, precum și ale Hotărârii Guvernului nr. 585/2002 pentru aprobarea Standardelor naționale de protecție a informațiilor clasificate în România. Pentru o analiză actualizată a jurisprudenței naționale în materia informațiilor clasificate, dar și a jurisprudenței CEDO în această materie, a se vedea: M. Jebelean, *Informațiile clasificate*, Editura Hamangiu, București, 2022.

concluziile din jurisprudența CEDO”²⁸. Încălcarea principiului contradictorialității în litigiile în care se administrează proba cu înscrisuri ce conțin informații clasificate a fost semnalată și de alți autori, care au subliniat că „(...)partea împotriva căreia se folosesc documente clasificate este lipsită de orice posibilitate de a proba contrariul celor consemnate în acestea, atâta timp cât nu are acces la ele (nici ea personal, nici apărătorul ei). În acest fel se aduce atingere dreptului la apărare și la un proces echitabil. Totodată, partea care deține și folosește astfel de mijloace de probă (documente clasificate) va avea în cadrul procesului o poziție de superioritate, aducându-se astfel atingere principiului egalității, ce trebuie să caracterizeze procesul civil”²⁹.

În acest context, amintim că, la data de 11.01.2022, prin Hotărârea pronunțată în cauza Corneschi c/a României³⁰, C.E.D.O. a admis cererea înregistrată sub nr. 21609/16, sancționând Statul român pentru „limitări ale dreptului la o procedură contradictorie și la egalitatea armelor, care nu sunt compensate prin garanții procedurale”, și a constatat inechitabilitatea procedurii privind contestarea de către reclamant a retragerii autorizației de acces la informații clasificate și a deciziei de trecere în rezervă a acestuia, ținând seama că informațiile clasificate nu i-au fost dezvăluite reclamantului sau avocatului său³¹. Astfel,

²⁸ P. Lospa, în *Adevărul ascuns: informațiile clasificate în procesul civil*, în volumul colectiv *In honorem Gabriel Boroi* (editori: D.-N. Theohari, B. Dumitrache), Tomul I, Editura Hamangiu, București, 2024, p. 329.

²⁹ A se vedea: P. Matei, I.-A. Stoian, *Dreptul la apărare vs. Folosirea ca mijloace de probă a înscrisurilor clasificate*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/376209/dreptul-la-aparare-vs-folosirea-ca-mijloace-de-proba-a-inscrisurilor-clasificate.html>, unde autorii subliniază că cel mai eficient mijloc de a evita nesocotirea principiilor procesului civil în astfel de situații îl constituie „declasificarea în anumite condiții a informațiilor în litigiu și folosirea lor ca mijloace de probă conform dreptului comun”, sens în care formulează în concreto propuneri de modificare a art. 20 al Anexei cuprinzând Standardele naționale de protecție a informațiilor clasificate în România din 13 iunie 2002 la H.G. nr. 585/2002, dar și a art. 13 alin. C. pr. civ., care ar trebui completat cu alin. (3) indice 1, după cum urmează: „Dacă autoritatea emitentă nu deklasifică total sau parțial informațiile clasificate, acestea pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu fapte și împrejurări ce rezultă din ansamblul probelor existente în cauză”.

³⁰ A se vedea: CEDO, Cauza Corneschi c/a României, disponibilă la adresa [file:///C:/Users/flori/Downloads/CASE%20OF%20CORNESCHI%20v.%20ROMANIA%20-%20\[Romanian%20Translation\]%20by%20the%20European%20Institute%20of%20Romania.pdf/](file:///C:/Users/flori/Downloads/CASE%20OF%20CORNESCHI%20v.%20ROMANIA%20-%20[Romanian%20Translation]%20by%20the%20European%20Institute%20of%20Romania.pdf/).

³¹ În acest context, este de reținut că, prin *Decizia nr. 546/2023*, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 140/19 febr. 2024, Partea I, Curtea Constituțională a României a respins, cu unanimitate de voturi, excepția de neconstituționalitate ridicată împotriva dispozițiilor art. 7 din Legea nr. 182/2002 privind protecția informațiilor clasificate, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 248 din 12 aprilie 2002, cu modificările și completările ulterioare, reținând, în esență, următoarele: „(...) scopul Legii nr. 182/2002 este protecția informațiilor clasificate și a surselor confidențiale ce asigură acest tip de informații, iar protejarea acestor informații se face prin instituirea sistemului național de protecție a informațiilor. În esență, Curtea argumentează că Legea nr. 182/2002 nu exclude accesul avocaților la aceste informații, ci îl condiționează de respectarea procedurilor specifice și obținerea unei autorizații scrise. Această reglementare strictă, conform Curții, asigură un echilibru între interesul particular al apărării și interesul general al securității naționale. Curtea subliniază că există riscuri în a permite accesul nelimitat al avocaților la informațiile clasificate, iar reglementarea actuală asigură un just echilibru între dreptul la apărare și protecția informațiilor clasificate. De asemenea, subliniază că restrângerea accesului la informații clasificate este justificată pentru apărarea securității naționale, conform prevederilor constituționale”.

C.E.D.O. a reținut că „(...) prezența avocatului reclamantului (fie că deținea sau nu un certificat O.R.N.I.S.S.) în fața instanțelor interne, fără posibilitatea de a stabili acuzațiile aduse clientului său, nu era susceptibilă să asigure reclamantului o apărare eficientă, astfel încât să compenseze semnificativ limitările care îi afectau exercitarea drepturilor sale procedurale (...)”, astfel încât a constatat că „(...) limitările aduse drepturilor reclamantului la contradictorialitatea procedurii și la egalitatea armelor nu au fost compensate în cadrul procedurilor interne de așa manieră încât să conserve însăși esența dreptului său la un proces echitabil”.

Urmare a acestei condamnări a României de către CEDO³², jurisprudența națională în materia litigiilor ce vizează accesul la informații clasificate a făcut eforturi să se alinieze imperativelor respectării principiilor fundamentale ale procesului civil, îndeosebi în ceea ce privește principiul contradictorialității și principiul dreptului la apărare. Astfel, într-o decizie de speță, „ICCJ a dispus ca, în rejudecare, să se aibă în vedere informarea reclamantului cu privire la posibilitatea de a fi reprezentat de un avocat care deține certificat O.R.N.I.S.S. în condițiile prevăzute de lege, să se pună în discuție și posibilitatea depunerii documentelor ce conțin informații clasificate în formă anonimată”³³. În același sens, Curtea de Apel Oradea a decis că „în cazul actului administrativ prin care se dispune punerea la dispoziția inspectoratului a unui inspector de poliție ca urmare a neacordării autorizației de acces la informații clasificate, este necesar ca persoanei vizate să i se furnizeze un minim de informații cu privire la motivele pentru care acestuia nu i s-a acordat accesul la informații clasificate, în caz contrar dreptul său la apărare devenind unul iluzoriu. O motivare „stereotipă”, lacunară, echivalează cu lipsa motivării actului și determină îndeplinirea condiției privind cazul bine justificat în vederea suspendării executării acestuia”³⁴. Astfel, în doctrină s-a concluzionat că „aparițiile Statului român la CtEDO au meritul de a fi domolit importanța protecției informațiilor confidențiale: instanțele naționale implementează deja remedii procedurale menite a compensa

³² În doctrină s-a arătat că „(...) deși principiul contradictorialității și cel al egalității armelor rezultă din garanția mai generală a dreptului la un proces echitabil, instanța europeană distinge, în privința aplicării lor, cu privire la comunicarea pieselor dosarului. Astfel, dacă absența comunicării unei piese se raportează numai la una dintre părți, în timp ce partea cealaltă a cunoscut-o, Curtea examinează situația astfel creată prin prisma principiului egalității armelor, care impune tratarea egală a părților în privința luării la cunoștință despre toate piesele unui dosar, de natură a conduce la soluția pe care o va pronunța tribunalul. Dimpotrivă, dacă amândouă părțile au fost private în aceeași măsură de posibilitatea de a lua la cunoștință de conținutul unei informații utile produse judecătorului, fără ca ele să fie în măsură să o discute, această situație trebuie discutată pe terenul principiului contradictorialității, cu exigențele sale” – C. Bârsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, București, 2010, p. 497, apud D.-N. Theohari, în *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I, Art. 1-455 (coordonator G. Boroi), 2016, (op. cit.), p. 48.

³³ ICCJ, Secția contencios administrativ și fiscal, *Decizia civilă nr. 89/12 ian. 2023*, decizie citată și comentată de autorul P. Lospa, în *Adevărul ascuns: informațiile clasificate în procesul civil*, în volumul colectiv *In honorem Gabriel Boroi* (editori: D.-N. Theohari, B. Dumitrache), op. cit., p. 331.

³⁴ Curtea de Apel Oradea, Secția contencios administrativ și fiscal, *Decizia nr. 354/ 24 aug. 2023*, disponibilă la adresa www.rejust.ro, citată de C.-M. Turcu, în *Legea nr. 554/2004, a contenciosului administrativ. Jurisprudență relevantă*.

restrângerile generate de regimul informațiilor confidențiale”³⁵. Același autor subliniază însă că „(...) estomparea efectelor pe care le creează regimul informațiilor confidențiale în procesul civil nu trebuie să rămână doar în sarcina puterii judecătorești. Soluția îndepărtării acestor provocări în procesul civil este regândirea prevederilor nocive ale Legii, în așa fel încât să fie creată o unitate de tratament între judecători/procurori și avocați/consilieri juridici”³⁶.

Revenind la analiza aplicațiilor concrete ale principiului contradictorialității în procesul civil, remarcăm preocuparea legiuitorului de a asigura în mod nediscriminatoriu³⁷ posibilitatea tuturor participanților la judecată de a lua la cunoștință de conținutul actelor procesuale din dosar, dar și de a-și putea exprima opinia asupra chestiunilor supuse dezbaterii, o atenție deosebită fiind acordată respectării drepturilor părților litigante care nu cunosc limba română³⁸ sau care au anumite dizabilități care le împiedică să se exprime (sunt surde, mute sau surdomute), de a înțelege conținutul actelor procesuale, în favoarea cărora legiuitorul instituie prerogativa de a apela la un traducător autorizat, respectiv la un interpret³⁹.

În fine, este de reținut faptul că exigențele principiului contradictorialității vor trebui respectate și în căile de atac, întrucât, potrivit art. 482 C. pr. civ., „dispozițiile de procedură civilă privind judecata în primă instanță se aplică și în apel, în măsura în care nu sunt potrivnice celor cuprinse în prezentul capitol”, iar potrivit art. 494 C. pr. civ., „dispozițiile de procedură privind judecata în primă instanță și în apel se aplică și în instanța de recurs, în măsura în care nu sunt potrivnice celor cuprinse în prezenta secțiune”.

³⁵ P. Lospa, în *Adevărul ascuns: informațiile clasificate în procesul civil*, în volumul colectiv *In honorem Gabriel Boroi* (editori: D.-N. Theohari, B. Dumitrache), op. cit., pp. 331-332.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ În acest sens, s-a afirmat că principiul contradictorialității este „intrinsic legat de principiul egalității armelor, fiind principiul care îngăduie părților din proces să participe în mod activ și egal la prezentarea, argumentarea și dovedirea drepturilor lor în cursul desfășurării procesului. Mai precis, părțile trebuie să aibă posibilitatea de a discuta și de a combate susținerile făcute de fiecare dintre ele și de a-și exprima opinia asupra inițiativelor instanței în scopul stabilirii adevărului și al pronunțării unei hotărâri legale și temeinice (finalitate prevăzută de dispozițiile art. 211 C.pr.civ.) – L.-A. Viorel, G. Viorel, *Principiul contradictorialității*, disponibil on line la adresa: <https://www.juridice.ro/236391/principiul-contradictorialitatii.html>.

³⁸ În acest sens, facem trimitere la dispozițiile art. 150 alin. (4) C. pr. civ., potrivit cu care „când înscrisurile sunt redactate într-o limbă străină, ele se depun în copie certificată, însoțite de traducerea legalizată, efectuată de un traducător autorizat. În cazul în care nu există un traducător autorizat pentru limba în care sunt redactate înscrisurile în cauză, se pot folosi traduceri realizate de persoane de încredere cunoscătoare ale respectivei limbi, în condițiile legii speciale”.

³⁹ Spre exemplu, art. 225 C. pr. civ. prevede următoarele: „(1) Când una dintre părți sau dintre persoanele care urmează să fie ascultate nu cunoaște limba română, instanța va folosi un traducător autorizat. Dacă părțile sunt de acord, judecătorul sau grefierul poate face oficiul de traducător. În situația în care nu poate fi asigurată prezența unui traducător autorizat, se vor aplica prevederile art. 150 alin. (4). (2) În cazul în care una dintre persoanele prevăzute la alin. (1) este mută, surdă sau surdomută ori, din orice altă cauză, nu se poate exprima, comunicarea cu ea se va face în scris, iar dacă nu poate citi sau scrie, se va folosi un interpret. (3) Dispozițiile privitoare la experți se aplică în mod corespunzător și traducătorilor și interpreților”.

În continuare, alin. (3) al art. 14 C. pr. civ. prevede că părțile au obligația de a expune situația de fapt la care se referă pretențiile și apărările lor „*în mod corect și complet, fără a denatura sau omite faptele care le sunt cunoscute*”. Mai mult decât atât, teza a II-a a alin. (3) a art. 14 instituie *expressis verbis* obligația fiecăreia dintre părțile litigante „*de a expune un punct de vedere propriu față de afirmațiile părții adverse cu privire la împrejurări de fapt relevante în cauză*”⁴⁰, asigurându-se astfel premisele unei dezbateri contradictorii care să fie „*onestă și completă*”⁴¹. În același sens, trebuie amintite dispozițiile art. 247 C. pr. civ., care, în alin. (3), instituie obligativitatea pentru părți „*să invoce toate mijloacele de apărare și toate excepțiile procesuale de îndată ce le sunt cunoscute*”, statuând în mod neechivoc că „*în caz contrar, ele vor răspunde pentru pagubele pricinuite părții adverse, dispozițiile art. 181-191 fiind aplicabile*”. Așa fiind, chiar dacă alin. (1) al art. 247 C. pr. civ. permite părților ca, de principiu, să invoce excepțiile absolute „*în orice stare a procesului*”, statuează că această regulă se va aplica doar dacă prin lege nu se prevede altfel, adăugând, de asemenea, că, „*ele (excepțiile absolute – n. n.) pot fi ridicate înaintea instanței de recurs numai dacă, pentru soluționare, nu este necesară administrarea altor dovezi în afara înscrisurilor noi*”.

Scopul urmărit de legiuitor prin reglementarea amănunțită a acestor îndatoriri în seama părților a fost acela de a le responsabiliza să contribuie la aflarea adevărului în cauză, aceste prevederi legale fiind „*de natură să stimuleze nu numai **parteneriatul onest** al părților la stabilirea adevărului în cauză, ci și **activismul lor judiciar***”⁴². Dar, oare, există garanția că fiecare dintre părți are o reprezentare exactă cu privire la care anume împrejurări de fapt sunt „*relevante în cauză*”? În special dacă este vorba despre o cauză cu grad de complexitate ridicat, iar partea nu beneficiază de apărare calificată, este posibil ca aceasta să nu expună starea de fapt complet, tocmai pentru că nu își dă seama ce relevanță ar avea pentru aflarea adevărului în cauză anumite detalii. În această ipoteză, devin incidente dispozițiile art. 22 alin. (2) C. pr. civ., care consacră îndatorirea judecătorului de a stăruii „*prin toate mijloacele legale*” în aflarea adevărului, fiind în măsură să ceară părților „*să prezinte explicații, oral sau în scris, să pună în dezbaterea acestora orice împrejurări de fapt sau de drept, chiar dacă nu sunt menționate în cerere sau în întâmpinare, să dispună administrarea probelor pe care le consideră necesare, precum și alte măsuri prevăzute de lege, chiar dacă părțile se împotrivesc*”.

Cât privește principiul loialității procesuale, acesta nu bucură de o consacrare *in terminis* în rândul principiilor fundamentale ale procesului civil. Cu toate acestea, în mod justificat s-a remarcat în doctrină că principiul loialității „*rezultă, însă, în filigran, din*

⁴⁰ Cu temei s-a arătat că, alături de părțile inițiale, în procesul civil pot interveni și alți participanți, care, la rândul lor, dobândesc drepturi și obligații procesuale, astfel încât părțile „*au dreptul de a discuta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept invocată de către orice participant la proces*” – C. Roșu, în *Drept procesual civil. Partea generală*, 2016, (op. cit.), p. 21.

⁴¹ I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă. Ediție revăzută, completată și actualizată. Noul Cod de procedură civilă*, Vol. I, 2013, (op. cit.), p. 223.

⁴² *Ibidem*.

numeroase dispoziții ale legii de procedură civilă⁴³ și, mai ales, din conținutul unora dintre principiile consacrate *expressis verbis* de legiuitor: principiul bunei-credințe în exercitarea drepturilor procesuale (art. 12 C. pr. civ.); principiul dreptului la apărare (art. 13 C. pr. civ.); principiul egalității părților în procesul civil (art. 8 C. pr. civ.); principiul dreptului la un proces echitabil, în termen optim și previzibil (art. 6 C. pr. civ.) etc. Astfel, preocuparea legiuitorului pentru respectarea exigențelor loialității procesuale „răzbate” din modalitatea în care au fost reglementate obligațiile părților în desfășurarea procesului, instituind în seama lor obligația de a îndeplini actele de procedură „în condițiile, ordinea și termenele stabilite de judecător”, precum și obligația de a-și dovedi pretențiile și apărările, astfel încât prin executarea riguroasă și cu bună-credință⁴⁴ a acesteia „să contribuie la desfășurarea fără întârziere a procesului, urmărind, tot astfel, finalizarea acestuia” (art. 10 alin. (1) C. pr. civ.). În dispozițiile alin. (2) al art. 10 C. pr. civ., legiuitorul oferă un exemplu *in concreto* al regulilor instituite prin primul alineat al aceluiași articol, statuând că *dacă o parte deține un mijloc de probă, judecătorul poate, la cererea celeilalte părți sau din oficiu, să dispună înfățișarea acestuia, sub sancțiunea plății unei amenzi judiciare*. Aceleași premise au animat intenția legiuitorului atunci când a reglementat obligațiile terților în desfășurarea procesului, stipulând în art. 11 C. pr. civ. că „*orice persoană este obligată, în condițiile legii, să sprijine realizarea justiției. Cel care, fără motiv legitim, se sustrage de la îndeplinirea acestei obligații poate fi constrâns să o execute sub sancțiunea plății unei amenzi judiciare și, dacă este cazul, a unor daune-interese*”. Pe de altă parte, analizând conținutul dispozițiilor art. 454 C. pr. civ., remarcăm că legiuitorul „recompensează” loialitatea procesuală a părâtului care a recunoscut, la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate, pretențiile reclamantului, prin aceea că-l exonerează de la plata cheltuielilor de judecată⁴⁵, exceptând ipoteza în care, prealabil demarării demersului judiciar, părâtul a fost pus în întârziere de reclamant sau se afla de drept în întârziere, potrivit art. 1523 C. civ.

În spiritul loialității procesuale⁴⁶ sunt edictate și prevederile alin. (2) al art. 14 C. pr. civ., care instituie în sarcina părților îndatorirea de a-și face cunoscute reciproc apărările

⁴³ I. Deleanu, în *Loialitatea în perspectiva noului Cod de procedură civilă*, în Revista Dreptul nr. 12/2012, p. 17.

⁴⁴ Principiul bunei-credințe în procesul civil este consacrat *expressis verbis* în art. 12 C. pr. civ., potrivit cu care „(1) *drepturile procesuale trebuie exercitate cu bună-credință, potrivit scopului în vederea căruia au fost recunoscute de lege și fără a se încălca drepturile procesuale ale altei părți. (2) Partea care își exercită drepturile procesuale în mod abuziv răspunde pentru prejudiciile materiale și morale cauzate. Ea va putea fi obligată, potrivit legii, și la plata unei amenzi judiciare. (3) De asemenea, partea care nu își îndeplinește cu bună-credință obligațiile procesuale răspunde potrivit alin. (2)*”.

⁴⁵ De observat corelația dispozițiilor art. 247 alin. (3) C. pr. civ. cu prevederile alin. (5) al art. 1522 C. civ., potrivit cu care „*cererea de chemare în judecată formulată de creditor, fără ca anterior debitorul să fi fost în întârziere, conferă debitorului dreptul de a executa obligația într-un termen rezonabil, calculate de la data când cererea i-a fost comunicată. Dacă obligația este executată în acest termen, cheltuielile de judecată rămân în sarcina creditorului*”.

⁴⁶ Pentru o analiză detaliată a principiului loialității în raporturile de drept procesual, a se vedea: I. Deleanu, *Loialitatea în perspectiva noului Cod de procedură civilă*, (op. cit), pp. 11-30, iar pentru o analiză a

și pretențiile, precum și motivele de fapt și de drept pe care acestea se întemeiază și, de asemenea, probele prin care tind să le dovedească, însă nu oricând, ci „*în timp util (...) astfel încât fiecare dintre ele să își poată face apărarea* (s. n.)”.

Ținând seama că părțile au obligația ca, chiar în fața primei instanțe, „*să invoce toate mijloacele de apărare și toate excepțiile procesuale de îndată ce le sunt cunoscute*”, se impune a fi **subliniat faptul că în calea de atac a apelului părților nu le este îngăduit, în principiu, să modifice reperele cadrului procesual⁴⁷, devoluțiunea în calea de atac a apelului fiind limitată nu doar de regula *tantum devolutum quantum appellatum*, ci și de regula *tantum devolutum quantum iudicatum*. Pentru a da eficiență practică acestui din urmă principiu, instanța este ținută să vegheze ca judecata în apel să se cantoneze în cadrul procesual obiectiv configurat de părți în fața primei instanțe, atât prin raportare la obiectul cererii de chemare în judecată (respectiv obiectul altor cereri incidentale, dacă s-au formulat în cauză), cât și prin raportare la obiectul apărărilor invocate prin intermediul întâmpinării/ întâmpinărilor formulate în fața primei instanțe. În acest sens, în doctrină s-a subliniat cu temei că „*apelul, chiar dacă provoacă o nouă judecată de fond, rămâne o cale de atac de reformare, prin care o instanță superioară celei care a pronunțat hotărârea în primă instanță verifică legalitatea și temeinicia acesteia. Așa fiind, este firesc ca acest control să se refere la ceea ce s-a judecat, idee exprimată foarte sugestiv prin adagiul *tantum devolutum, quantum iudicatum*. În aplicarea regulii prevăzute de art. 478 alin. (1) NCPC, legea stabilește că în fața instanței de apel părțile nu se pot folosi de alte motive, mijloace de apărare și dovezi decât cele invocate în fața primei instanțe sau arătate în cererea de apel, respectiv în motivarea acestuia ori în întâmpinare. Dar nici motivele sau mijloacele de apărare invocate prin cerere sau întâmpinare nu pot viza, desigur, decât aspecte ce țin de judecata în primă instanță și de hotărârea prin care s-a finalizat aceasta* (s. n., F. P.)”⁴⁸.**

În același sens, un alt autor remarcă în mod judicios că dispozițiile art. 478 alin. (2) C. pr. civ. par să pună „*un semn de echivalență între motivele, mijloacele de apărare și dovezile invocate în primă instanță și cele indicate prin cererea de apel, ceea ce creează impresia aparentă, dar greșită* (s. n., F. P.) că apelantul s-ar putea întotdeauna folosi în cursul judecării apelului de motive, mijloace de apărare și dovezi pe care nu le-a invocat în primă instanță, doar pentru că le invocă în cererea de apel. Această concluzie este greșită atunci când dispozițiile procedurale impun unei părți, sub sancțiunea decăderii, obligația

conceptelor de loialitate și sinceritate, ca „derivate” ale bunei-credințe în raporturile de drept substanțial, a se vedea: M. Nicolae, *Drept civil. Teoria generală*, (vol. I, *Teoria dreptului civil*), Editura Solomon, București, 2017, p. 252 și urm., unde autorul subliniază că „*buna-credință, raportată și la exigențele apărării ordinii publice și a respectării bunelor moravuri, este așadar un standard obiectiv de apreciere, de evaluare a conduitei oneste, leale și corecte, în exercitarea drepturilor civile, dar și în executarea obligațiilor*”.

⁴⁷ Pentru o analiză pertinentă cu privire la limitele judecării în căile de reformare, a se vedea: D. Ghiță, în *Câteva considerații privind limitele verificărilor jurisdicționale în căile de reformare*, în volumul colectiv *In honorem Gabriel Boroș* (editori: D.-N. Theohari, B. Dumitrache), op. cit., pp. 230-243.

⁴⁸ V.M. Ciobanu, T.C. Briciu, C.Cl. Dinu, *Drept procesual civil*, ediția a 2-a, revăzută și adăugită de T.C. Briciu, C.Cl. Dinu, Editura Universul Juridic, București, 2023, p. 614.

de a invoca într-un anumit termen, în fața primei instanțe, un motiv, un mijloc de apărare (...)”⁴⁹.

În ceea ce privește apărările de fond care se pot invoca în apel, în literatura de specialitate s-a arătat că „aceste noi motive, mijloace de apărare și dovezi față de cele de care partea s-a prevalat în primă instanță sunt legate, în principiu, de argumentele redată și raționamentul dezvoltat de prima instanță în considerentele hotărârii atacate, de care părțile iau cunoștință, în mod necesar, după încheierea dezbatelor în primă instanță și pronunțarea soluției, prin comunicarea hotărârii, pe care pot să le combată doar prin intermediul criticilor formulate în calea de atac, și care pot fi diferite de cele invocate la prima instanță; ca atare, aceste **alte motive, mijloace de apărare și dovezi arătate în motivarea apelului ori în întâmpinare** privesc soluția adoptată de prima instanță și considerentele hotărârii, **elemente care nu le erau cunoscute părților** (s. n., F. P.), **la data invocării motivelor, mijloacelor de apărare și la momentul propunerii și administrării probelor în fața primei instanțe**; cu toate acestea, prin motivele, mijloacele de apărare și probele noi invocate prin exercitarea apelului și prin **întâmpinare** (s. n., F. P.), trebuie să fie respectate limitele judecății derulate în fața primei instanțe, astfel încât prin acestea nu pot fi formulate pretenții noi și, totodată, **ele nici nu pot determina schimbarea calității părților, a cauzei sau a obiectului cererii deduse judecății**”⁵⁰.

În concluzie, apreciem că respectarea principiului contradictorialității impune respectarea riguroasă a limitelor devoluțiunii în apel, în special din perspectiva regulii *tantum devolutum, quantum iudicatum*, deoarece, în caz contrar, se poate ajunge la privarea părții adverse de un grad de jurisdicție (spre pildă, atunci când se invocă direct în apel apărări de fond care puteau – și chiar trebuiau – fi invocate în prima instanță, ținând seama de dispozițiile alin. (2) al art. 14 C. pr. civ., care obligă părțile să-și facă cunoscute în timp util „**motivele de fapt și de drept pe care își întemeiază pretențiile și apărările (...) astfel încât fiecare dintre ele să-și poată organiza apărarea**”).

În același spirit al loialității procesuale, alin. (3) al art. 14 C. pr. civ. îndatorează părțile să expună în mod onest pretențiile și apărările lor, adică „**în mod corect și complet**”, și, mai mult decât atât, excluzând în mod expres o atitudine care ar putea îmbrăca forma dolului prin reticență, deoarece expunerea trebuie să fie făcută „**fără a denatura sau omite faptele care le sunt cunoscute**”, părțile având, de asemenea, îndatorirea de „**a expune un punct de vedere propriu față de afirmațiile părții adverse cu privire la împrejurări de fapt relevante în cauză**”⁵¹. Or, câtă vreme s-ar îngădui uneia dintre părțile litigante să invoce apărări noi direct în calea de atac (exceptând ipotezele prevăzute de

⁴⁹ A. Speriusi-Vlad, în *Excepțiile de la regulile devoluțiunii în apel*, RRDJ nr. 2/2020, p. 637.

⁵⁰ C. Negrilă, în G. Boroi (coordonator), O. Spineanu-Matei, A. Constanda, C. Negrilă, V. Dănăilă, D.N. Theohari, G. Răducan, D.M. Gavriș, Fl.G. Păncescu, M. Eftimie, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. II, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2016, pp. 94-95.

⁵¹ Practic, acest punct de vedere va tinde fie să valideze, fie să invalideze afirmațiile părții adverse, constituind una dintre „piesele de puzzle” puse la dispoziția instanței, în vederea lămuririi corecte și complete a situației de fapt, din care vor fi extrase actele și faptele relevante, ce urmează a fi calificate sau recalificate juridic, dacă este cazul, astfel cum prevede alin. (4) al art. 22 C. pr. civ.

lege), cu toate că acestea erau disponibile de la bun început, apărări care schimbă configurarea cadrului procesual obiectiv, este evident că acelei părți i se îngăduie să se sustragă, practic, de la obligația de a-și fi expus pretențiile și apărările „*in mod corect și complet*”, încălcând astfel rigorile principiului contradictorialității, ceea ce nu poate fi permis.

Nu în ultimul rând, subliniem că, din perspectiva exigențelor principiului contradictorialității, care impun, așa cum am arătat, clarificarea poziției procesuale atât în raport cu propriile pretenții, cât și în raport cu pretențiile/apărările părții adverse, dar și din perspectiva principiului dreptului la apărare, ni se pare absolut criticabilă prevederea legislativă cuprinsă în alin. (4) al art. 478 C. pr. civ., potrivit căreia, în fața instanței de apel, părțile au posibilitatea „*să expliciteze pretențiile care au fost cuprinse implicit în cererile sau apărările adresate primei instanțe*”. În mod confuz ICCJ – Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept – statuează în Decizia nr. 28/2015⁵², pe de o parte, că „*(...)precizările care pot fi aduse pretențiilor în faza procesuală a apelului nu pot fi un pretext pentru nesocotirea limitelor devoluțiunii și deducerea în fața judecății a unor cereri noi*”, iar pe de altă parte, că, „*(...) în același timp, asemenea precizări sau explicitări nu pot fi înlăturate sub motiv că, în absența pronunțării primei instanțe asupra respectivelor pretenții, ele nu ar putea fi analizate pentru prima oară în apel întrucât s-ar încălca principiul tantum devolutum quantum iudicatum*”. În mod neconvingător, aceeași instanță reține că dispozițiile art. 478 alin. (4) C. pr. civ. ar constitui doar „*o atenuare sau o nuanțare a acestui principiu*” și că dispozițiile evocate „*nu pot fi înțelese ca derogând de la prevederile alin. (1) și (3) ale aceluiași articol (art. 478 – n. n.), scopul reglementării nefiind acela de a schimba cadrul procesual în apel, ci de a supune judecății și cererile virtuale sau implicite, rămase în mod eronat nesoluționate de către prima instanță, deși făcuseră obiectul investiției acesteia*”. În realitate, ori de câte ori se dă eficiență dispozițiilor art. 478 alin. (4) C. pr. civ., se poate ajunge lesne în situația ca instanța de apel să judece cereri cu privire la care prima instanță nu s-a pronunțat, ceea ce echivalează, practic, cu o veritabilă încălcare a regulii *tantum devolutum, quantum iudicatum*, iar din perspectiva părților, cu pierderea unui grad de jurisdicție.

c. „Dreptul părților de a discuta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept invocată în cursul procesului de către orice participant la proces, inclusiv de către instanță din oficiu”, versus „obligația instanței de a supune discuției părților toate cererile, excepțiile și împrejurările de fapt sau de drept invocate”. De ce excepția necompetenței materiale după specializarea secției/completului are un regim juridic care face excepție de la regulă?

O altă componentă a principiului contradictorialității o reprezintă prerogativa părților de a discuta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept invocată în cursul

⁵² ICCJ – Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, Decizia nr. 28/2015, publicată în Monitorul Oficial nr. 772/16 octombrie 2015, disponibilă la adresa: <https://lege5.ro/Gratuit/haydmmrzm/decizia-nr-28-2015-privind-examinarea-sesizarii-formulata-de-tribunalul-valcea-sectia-i-civila-in-veredea-pronuntarii-unei-hotarari-prealabile-pentru-dezlegarea-unor-chestiuni-de-drept>.

procesului de către orice participant la proces, inclusiv de către instanță din oficiu⁵³, aceasta din urmă fiind obligată, în orice proces, să supună discuției părților toate cererile, excepțiile și împrejurările de fapt sau de drept invocate.

Instanța de judecată are îndatorirea de a pune în discuția părților fiecare cerere formulată de către oricare dintre părți (precum și de către procuror, dacă acesta participă la judecată), respectiv fiecare excepție⁵⁴, sau mijloc de apărare, dându-le tuturor părților posibilitatea să-și exprime opinia despre toate împrejurările de fapt sau de drept invocate. În dreaptă consecință, una dintre cele mai importante garanții pe care contradictorialitatea le instituie în privința respectării dreptului la apărare se datorează faptului că instanța este obligată să își întemeieze hotărârea numai pe motive de fapt și de drept, pe explicații sau pe mijloace de probă⁵⁵ care au fost supuse, în prealabil, dezbaterii contradictorii (art. 14 alin. (6) C. pr. civ.).

În contextul consacrării exprese prin dispozițiile alin. (4) al art. 14 C. pr. civ. a dreptului părților de a discuta și argumenta orice chestiune, de fapt sau de drept, invocată în cursul procesului, inclusiv de către instanță din oficiu, am criticat într-o altă lucrare⁵⁶ lipsa de coerență a normelor prin care legiuitorul a reglementat momentul procesual al verificării competenței instanței de judecată, în ceea ce privește necompetența materială procesuală a secției sau completului specializat, excepție care, în temeiul art. 200 alin. (1)

⁵³ În mod just s-a remarcat că „pentru ca părțile să poată, în mod real, iar nu numai formal, să pună concluzii asupra aspectelor invocate de instanță din oficiu, **aceasta din urmă trebuie să argumenteze, să motiveze problemele puse în dezbateri din proprie inițiativă** (s. n., F. P.)” – M. Tăbărcă, în *Procedura civilă în fișe de revizuire*, 2019, (op. cit.) p. 24.

⁵⁴ Ținând seama de caracterul imperativ al principiului contradictorialității, ICCJ a hotărât într-o decizie de speță că, „în cazul în care în practica hotărârii nu apare nicio mențiune vizând acordarea cuvântului părților asupra excepțiilor lipsei de calitate procesuală activă și pasivă, analizate în considerente și soluționate prin dispozitiv, o asemenea omisiune ar fi putut avea natura unei simple erori materiale, de îndreptat în cadrul procedurii reglementate de art. 281 C. pr. civ., numai în măsura în care, la ultimul termen de judecată, părțile și-ar fi exprimat opinia asupra excepțiilor procesuale, însă, din eroare, aceasta nu ar fi fost consemnată în practica. În speță, însă, Înalta Curte a reținut că nu suntem în prezența unei asemenea situații, câtă vreme părțile nu s-au exprimat deloc asupra excepțiilor procesuale, nepuse în dezbateri lor contradictorii, astfel că, fiind nesocotite principii procesuale fundamentale, respectiv principiul contradictorialității și al dreptului la apărare, a fost produsă părții ocrotite o vătămare procesuală care nu poate fi înlăturată decât prin anularea actului de procedură săvârșit în aceste condiții” – ICCJ, Secția I civilă, Decizia nr. 681/2015, disponibilă la adresa [https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery\[0\].Key=id&customQuery\[0\].Value=120282](https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery[0].Key=id&customQuery[0].Value=120282).

⁵⁵ În acest sens, în jurisprudența instanței supreme s-a statuat că „exigența fundamentală a contradictorialității impune ca nicio măsură să nu fie dispusă de instanță fără a fi fundamentată pe mijloace de probă administrate în cursul judecății și care au făcut obiectul unei dezbateri contradictorii, fiecare parte având posibilitatea de a-și exprima punctul de vedere cu privire la fiecare probă admisă de către instanță” – ICCJ, Secția contencios administrativ și fiscal, Decizia nr. 413/2013, disponibilă la adresa <https://legeaz.net/spete-contencios-inalta-curte-iccj-2013/decizia-413-2013>.

⁵⁶ A se vedea: F. Popa, *Considerații critice cu privire la reglementarea regimului juridic al excepției necompetenței materiale procesuale a secției specializate sau a completului specializat competent prin art. 200 alin. (1) și (2) Cod procedură civilă*, în *Revista de Științe Juridice* nr. 1/2021, pp. 92-108. În același sens, a se vedea, mai recent și: N.-H. Țiț, *Aprecieri critice asupra așa-zisei competențe materiale procesuale a secției/completului specializat*, în volumul colectiv *In honorem Gabriel Boroș* (editori D.-N. Theohari, B. Dumitrache), Editura Hamangiu, București, 2024, pp. 700-713.

și (2) C. pr. civ., poate fi „soluționată” încă din etapa regularizării, fără a fi pusă în discuția părților, și, deci, fără a se lua concluziile acestora, încălcându-se astfel dispozițiile principiului contradictorialității.

Relativ la natura juridică a competenței după specializarea secției/completului, prin Decizia RIL nr. 17 / 2018⁵⁷, pronunțată de Completul competent să judece recursul în interesul legii al ICCJ, s-a stabilit că, pe de o parte, „*competenței materiale procesuale i se subsumează și competența specializată (s. n.), care este reglementată în cuprinsul Legii nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, precum și în cuprinsul unor legi speciale*”, iar pe de altă parte, că „*necompetența materială procesuală a secției/completului specializat este de ordine publică*”. Urmare a modificărilor aduse Codului de procedură civilă prin Legea nr. 310/2018, caracterul de ordine publică al acestei necompetențe este consacrat *expressis verbis* în chiar dispozițiile art. 129 alin. (2) pct. 2 C. pr. civ., care statuează că „*necompetența este de ordine publică: (...) 2. În cazul încălcării competenței materiale, când procesul este de competența unei instanțe de alt grad sau de competența unei alte secții sau altui complet specializat*”. Or, în condițiile în care alin. (1) ale art. 131 C. pr. civ. statuează în mod neechivoc că, „*la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fața primei instanțe și pot pune concluzii*”⁵⁸ (*per a contrario*, nu înainte de acest moment – n. n., F. P.), „*judecătorul este obligat, din oficiu, să verifice și să stabilească dacă instanța sesizată este competentă general, material și teritorial să judece pricina (...)*”, ne raliem opiniei exprimate deja în doctrină⁵⁹, considerând nejustificată diferența de regim juridic dintre necompetența materială funcțională⁶⁰ și necompetența materială

⁵⁷ A se vedea: ICCJ, Completul competent să judece recursul în interesul legii, Decizia nr. 17 din 17 septembrie 2018 (în continuare, „Decizia RIL nr. 17/2018”), referitoare la interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 129 alin. (2) pct. 2, art. 129 alin. (3), art. 130 alin. (2) și (3), art. 131, art. 136 alin. (1), art. 200 alin. (2) C. pr. civ. și ale art. 35 alin. (2) și art. 36 alin. (3) din Legea nr. 304/2004, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 872 din 16 octombrie 2018 – disponibilă la adresa <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/206036>. Prin Decizia 17/2018, pronunțată de ICCJ în recursul în interesul legii, s-a admis sesizarea formulată de Colegiul de conducere al Curții de Apel Suceava, privind interpretarea dispozițiilor art. 129 alin. (2) pct. 2, art. 129 alin. (3), art. 130 alin. (2) și (3), art. 131, art. 136 alin. (1), art. 200 alin. (2) C. pr. civ., în sensul de a stabili dacă necompetența materială procesuală a secției/completului specializat este o excepție de ordine publică sau privată, statuându-se că „*necompetența materială procesuală a secției/completului specializat este de ordine publică*”.

⁵⁸ Din conținutul acestor prevederi, pare să rezulte preocuparea legiuitorului ca verificarea competenței materiale (fără vreo distincție, după cum competența materială este procesuală sau funcțională) să fie făcută cu respectarea principiului contradictorialității, precum și a principiului dreptului la apărare. Am folosit sintagma „pare” deoarece, încercând coroborarea acestor dispoziții legale cu cele ale art. 200 alin. (1) și (2) C. pr. civ., se ajunge la concluzia contrară.

⁵⁹ G. Boroș, D.-N. Teohari, *Sinteza principalelor modificări și completări aduse Codului de procedură civilă prin Legea 310/2018. Studiu introductiv, în Codul de procedură civilă și taxele de timbru*, Editura Hamangiu, București, 2019, pp. XX-XXI.

⁶⁰ Competența materială funcțională (*ratione officii*) stabilește care sunt funcția și rolul atribuite fiecăreia dintre categoriile instanțelor judecătorești, (respectiv judecata în primă instanță, în apel sau în recurs) fiind configurată după felul atribuțiilor jurisdicționale ce revin fiecărei categorii de instanțe – a se vedea paragraful 155 din Decizia nr. 18 din 17 noiembrie 2016, privind examinarea recursului în interesul legii,

procesuală dată de specializarea secției sau a completului instanței⁶¹ sub aspectul momentului procesual la care fiecare dintre acestea trebuie, respectiv poate fi verificată.

Atâta vreme cât dispozițiile art. 129 alin. (2) pct. 2 C. pr. civ. au fost modificate prin Legea nr. 310/2018, în sensul că necompetența este de ordine publică nu numai în cazul încălcării competenței materiale, când procesul este de competența unei instanțe de alt grad, ci și atunci când *procesul este de competența unei alte secții sau a altui complet specializat*, se impune aplicarea aceluiași regim juridic excepțiilor întemeiate pe oricare dintre ipotezele prevăzute de dispozițiile legale evocate, deoarece *ubi eadem est ratio, eadem solutio esset debet*. Cu alte cuvinte, trebuie să pornim de la premisa potrivit căreia competența de ordine publică a instanței este un incident procedural care **se soluționează cu respectarea principiului contradictorialității**, iar pentru a fi respectată această condiție, verificarea acestui tip de competență și punerea în discuție a unei eventuale excepții de necompetență nu se poate face înainte de „*primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fața primei instanțe și pot pune concluzii*”.

Revenind la imperativul dispozițiilor alin. (4) al art. 14 C. pr. civ., referitoare la dreptul fiecărei părți de a discuta orice chestiune de fapt sau de drept, invocată de orice participant la proces, și chiar de către instanță din oficiu⁶², este de observat că aceste

publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 237 din 6.04.2017 și paragraful 29 din Decizia nr. 16 din 18 septembrie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 924 din 24.11.2017.

⁶¹ Competența materială **procesuală** arată felul pricinilor care pot fi soluționate de o anumită categorie a instanțelor judecătorești și se stabilește în raport de obiectul, natura sau valoarea litigiului dedus judecății. Prin dispozițiile art. 226 alin. (1) din Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, cu modificările și completările ulterioare, s-a reglementat că: „*Prin hotărâre a Consiliului Superior al Magistraturii, la propunerea colegiului de conducere al instanței, în raport cu numărul cauzelor, se pot înființa, în cadrul secțiilor civile, complete specializate pentru soluționarea anumitor categorii de litigii, în considerarea obiectului sau naturii acestora, precum: a) cererile în materie de insolvență, concordat preventiv și mandat ad-hoc; b) cererile în materia societăților reglementate de Legea nr. 31/1990, republicată, cu modificările și completările ulterioare, și a altor societăți, cu sau fără personalitate juridică, precum și în materia registrului comerțului; c) cererile care privesc restrângerea, împiedicarea ori denaturarea concurenței; d) cererile privind titlurile de valoare și alte instrumente financiare*”. În doctrină s-a arătat că regulile de repartizare a cauzelor în cadrul aceleiași instanțe, între secțiile sau, după caz, completurile specializate, conform hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii sau ale colegiului de conducere a instanței respective, **nu constituie norme de competență, ci de organizare judecătorească** – G. Boroi, M. Stancu, *Drept procesual civil*, ediția a 5-a, Editura Hamangiu, București, 2020, p. 197. În același sens, în paragraful 19 al Deciziei RIL 17/2018, Completul de judecată a recursului în interesul legii al ICCJ a statuat că „(...) *aceste dispoziții legale sunt în primul rând norme de organizare judiciară, iar abia în al doilea rând norme de competență de ordine publică, care reglementează competența unei secții sau a alteia (respectiv complet specializat) de la nivelul unei instanțe (în sens funcțional – judecătore, tribunal, curte de apel), în funcție de natura litigiului dedus judecății. Așadar, normele care reglementează instanțele/completurile specializate au o natură duală, ce determină un tratament juridic specific în cazul încălcării acestora*”.

⁶² Cu privire la ipoteza în care instanța invocă din oficiu o excepție, cu temei s-a arătat că, „*pentru respectarea principiului contradictorialității procesului civil, precum și a dreptului la apărare și a dreptului la un proces echitabil, se impune ca instanța, în momentul în care invocă din oficiu o excepție procesuală, să pună aceasta în discuția părților prin aducerea la cunoștința acestora a premiselor ori a reperelor care stau la baza invocării excepției respective, pentru ca justițiabilii și reprezentanții lor să aibă posibilitatea de a discuta și de a aduce argumente adecvate față de excepția astfel invocată*” – M.D. Pavel, în *Discutarea*

prevederi se regăsesc și în art. 389 C. pr. civ., care statuează că obiectul dezbaterilor vizează atât împrejurările de fapt, **cât și temeiurile de drept invocate de părți în cererile lor sau, după caz, ridicate de instanță din oficiu**, dar și în art. 390 C. pr. civ., care consacră obligația instanței de a pune în discuția părților, fie la cererea părților, fie din oficiu, înainte de a se trece la dezbaterile fondului cauzei, excepțiile procesuale, apărările și cererile care nu au fost soluționate în cursul cercetării procesului, *„precum și cele care, potrivit legii, pot fi invocate în orice stare a procesului”*, având obligația de a le motiva în cazul în care le invocă din oficiu⁶³. În acest sens, în mod judicios s-a arătat că intră sub incidența motivului de casare consacrat de dispozițiile art. 488 pct. 5 C. pr. civ. situația în care instanța a pus în discuție din oficiu o excepție fără a o motiva sau „motivând-o” într-o manieră vagă, neclară, deoarece astfel sunt încălcate exigențele principiului contradictorialității, instituite în art. 14 alin. (4)-(6) C. pr. civ., *„iar partea este vătămată dacă nu a fost în măsură să identifice aspectele care au justificat invocarea excepției și nu a putut formula apărări concludente”*⁶⁴.

Relativ la ipoteza invocării de către instanță din oficiu a unei excepții, pe care aceasta este ținută să o motiveze tocmai pentru a da prilejul părților să pună concluzii asupra acestora în cunoștință de cauză, respectându-le astfel dreptul la apărare, se pune problema dacă nu cumva judecătorului i s-ar putea reproșa că se antepunșă. Antepunșărea semnifică faptul că judecătorul își spune părerea, își anunșă decizia pe care o va da înainte de a asculta dezbaterile cu privire la chestiunea ce face obiectul judecării, iar această „spunere” se poate întâmpla fie în sala de judecată, fie în afara acesteia, după caz⁶⁵.

Anticipând această chestiune, art. 42 alin. (1) pct. 1 teza I C. pr. civ. statuează că judecătorul este incompatibil de a judeca atunci *„când și-a exprimat anterior părerea cu*

excepțiilor procesuale invocate din oficiu, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/694146/discutarea-exceptiilor-procesuale-invocate-din-oficiu.html>.

⁶³ Într-un comentariu jurisprudențial recent s-a subliniat că *„(...) în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, s-a stabilit că judecătorul trebuie să respecte el însuși principiul contradictorialității, mai ales atunci când tranșează un litigiu în baza unui motiv sau al unei excepții invocate din oficiu. În această privință, Curtea a apreciat că este de o importanță capitală a cunoaște dacă reclamantul «a fost luat prin surprindere» de faptul că instanța și-a întemeiat hotărârea sa pe un motiv ridicat din oficiu și că se impune manifestarea unei diligențe sporite mai ales atunci când litigiul capătă o turnură neașteptată din cauza unei chestiuni lăsate la discreția instanțelor”* – A.-M. Dumbrăveanu, în *Apelul. Limitele efectului devolutiv determinate de ceea ce s-a apelat. Rolul activ al judecătorului. Invocarea din oficiu a unui motiv de ordine publică*, în R.R.D.J. nr. 2/2022, p. 264.

⁶⁴ Gh.-L. Zidaru, P. Pop, *Drept procesual civil. Procedura în fața primei instanțe și în căile de atac*, 2020, (op. cit.), p. 513, unde autorii arată pe drept cuvânt că hotărârea nu va putea să fie casată pe acest motiv dacă, chiar și în acest condiții, *„partea a reușit să intuiască despre ce este vorba și să formuleze concluzii”*, deoarece în acest caz vătămarea nu s-a produs.

⁶⁵ Referitor la acest aspect, în doctrină s-a arătat că punerea în dezbaterile contradictorie a părților a faptelor completatoare trebuie făcută astfel încât judecătorul *„să își păstreze imparțialitatea, adică respectând egalitatea părților; în orice caz, simpla invocare a unui fapt completator, chiar neindicat în cerere sau în întâmpinare, nu ar putea fi reținută ca o antepunșărea, dispozițiile art. 42 alin. (1) pct. (1) teza a doua C. pr. civ. fiind clare și neechivoce în acest sens.”* - N.- H. Țiț, în *Rolul activ al judecătorului în identificarea și calificarea actelor și faptelor deduse judecării. Câteva considerații*, în R. R.D. P. nr. 1/2021, pag. 187.

privire la soluție în cauza pe care a fost desemnat să o judece”, însă teza a II-a a aceleiași punct prevede că: „Punerea în discuția părților, din oficiu, a unor chestiuni de fapt sau de drept, potrivit art. 14 alin. (4) și (5), nu îl face pe judecător incompatibil”. Legat de acest aspect, în literatura de specialitate s-a arătat că, chiar dacă s-ar putea susține că „părților nu le mai rămâne nimic de făcut”, în ipoteza în care instanța invocă din oficiu fie o excepție procesuală, fie o apărare de fond, respectiv un motiv de ordine publică, instanța fiind obligată să devolveze toate argumentele pe care le-a avut în vedere, tocmai pentru a respecta garanțiile procesuale evocate deja, autorii subliniază cu subtilitate că, „în realitate, tocmai în această situație părțile au posibilitatea să invoce argumente la care judecătorul nu s-a gândit și care ar putea să-l determine să respingă excepția pe care a invocat-o din oficiu”⁶⁶. În același sens, într-o altă opinie se arată că, „în asemenea situații, nu s-ar putea susține că judecătorul riscă să se antepunute, întrucât acesta nu-și prezintă propriul punct de vedere asupra respectivelor cereri, excepții, împrejurări, ci doar le pune în dezbaterea părților, astfel încât să cunoască punctul lor de vedere, iar hotărârea să reflecte pe deplin toate aspectele pe care le poate ridica pricina dedusă judecării”⁶⁷.

Înfăptuirea exigențelor principiului contradictorialității se realizează prin mijlocirea și cu concursul instanței de judecată. Astfel, analizând obligațiile ce revin instanței în ceea ce privește respectarea dreptului părților de a pune concluzii, consacrate prin alin. (5) al art. 14 C. pr. civ., potrivit cu care „instanța este obligată, în orice proces, să supună discuției părților toate cererile, excepțiile și împrejurările de fapt sau de drept invocate”, se poate ajunge la concluzia că „apogeul” recunoașterii efectelor principiului contradictorialității îl reprezintă momentul deschiderii dezbaterilor în fond, când președintele, după ce constată că nu mai sunt incidente de soluționat, iar părțile declară că nu mai au cereri de formulat, „(...) deschide dezbaterile asupra fondului cauzei, dând cuvântul părților (s. n.), în ordinea și condițiile prevăzute la art. 216 C. pr. civ., **pentru ca fiecare să-și susțină cererile și apărările formulate în proces** (s. n., F. P.)”. Aceste prevederi dau părților, dar și judecătorului, posibilitatea de a discuta și argumenta cele susținute prin înscrisurile depuse la dosar. În baza art. 394 alin. (2) C. pr. civ., instanța poate cere părților, la închiderea dezbaterilor, să depună completări la notele deja depuse de acestea în baza art. 244 C. pr. civ., însă, ca urmare a respectării principiului dreptului la apărare, legiuitorul recunoaște în favoarea părților posibilitatea de a depune completări la notele depuse deja de acestea în baza dispozițiilor art. 244 C. pr. civ., chiar dacă instanța nu le solicită acest lucru⁶⁸. Este esențial, însă, ca notele scrise să privească susținerile părților, purtate în fața instanței de judecată, în contradictoriu, cu prilejul dezbaterilor, și nicidecum elemente

⁶⁶ A. A. Chiș, Gh.- L. Zidaru, în *Rolul judecătorului în procesul civil*, 2015, (op. cit.), pag. 157.

⁶⁷ E. Oprina, în *Drept procesual civil. Teoria generală*, vol. I, 2019, (op. cit.), pag. 41.

⁶⁸ În acest sens, pe lângă dispozițiile art. 244 C. pr. civ., care reglementează instituția notelor scrise în procesul civil, reamintim și dispozițiile art. 40 din Legea nr. 51/1995, privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat, potrivit căreia „avocatul este dator să studieze temeinic cauzele care i-au fost încredințate, (...) să depună concluzii scrise sau note de ședință ori de câte ori natura sau dificultatea cauzei cere aceasta ori instanța de judecată dispune în acest sens. Nerespectarea imputabilă a acestor îndatoriri profesionale constituie abatere disciplinară”.

noi, întrucât, în acest ultim caz, acestea nu vor putea face obiectul evaluării instanței⁶⁹, tocmai pentru a nu se încălca principiul contradictorialității. În același scop, art. 394 alin. (4) C. pr. civ. prohibește în mod expres posibilitatea părților de a mai depune înscrisuri la dosarul cauzei, „sub sancțiunea de a nu fi luat în seamă”.

Așa cum întemeiat s-a subliniat în doctrină, „*contradictorialitatea dintre părți, pe de o parte, și contradictorialitatea dintre părți și judecător, pe de altă parte, încetează odată cu închiderea dezbaterilor, deoarece în etapa deliberării putem avea numai o contradictorialitate între judecători, în măsura în care litigiu se soluționează de către un complet colegial*”⁷⁰. Totuși, prin excepție, principiul contradictorialității poate fi „reactivat” dacă, în etapa deliberării (care, prin definiție, are caracter secret), hotărârea nu poate fi luată întrucât nu este întrunită majoritatea, caz în care pricina se va judeca în complet de divergență, constituit, potrivit alin. (3) al art. 398 C. pr. civ., prin includerea în completul inițial și a unui judecător din planificarea de permanență. Astfel, în acest caz, alin. (1) al art. 399 C. pr. civ. prevede că divergența se judecă „*cu citarea părților*”⁷¹, ceea ce presupune redeschiderea dezbaterilor în cauză, pentru ca părțile să poată pune din nou concluzii în fața completului de divergență, asupra chestiunii care face obiectul divergenței. Pe de altă parte, dacă în timpul deliberării instanța ajunge la concluzia că pricina nu a fost lămurită pe deplin și că s-ar impune noi lămuriri ce trebuie obținute de

⁶⁹ În acest sens, într-o decizie de speță, Înalta Curte de Casație și Justiție a hotărât că nu poate fi primită solicitarea părții, exprimată doar prin notele scrise, după încheierea dezbaterilor în faza procesuală a recursului, ca instanța să facă analiza tuturor hotărârilor pronunțate în dosarul nr. x/93/2012, pentru a identifica hotărârea judecătorească ce a stabilit falsul, întrucât nu se poate reproșa instanței de revizuire că nu și-a întemeiat soluția pe o apărare pe care partea a făcut-o nesocotind principiul fundamental al contradictorialității. Câtă vreme din încheierea de dezbateri rezultă că aceasta a pus concluzii de respingere a excepției tardivității revizuirii motivat exclusiv pe faptul că atât timp cât hotărârea prin care s-a constatat falsul nu era irevocabilă, termenul de revizuire nu putea să înceapă să curgă, prin notele scrise depuse nu pot fi primite solicitări noi. În consecință, Înalta Curte de Casație și Justiție s-a limitat la analiza *felului hotărârii* în raport cu care se pune problema tardivității exercitării revizuirii, iar *nu și a conținutului* acesteia – ICCJ, Secția I, *Decizia 391/23 februarie 2017*, disponibilă la adresa <https://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=133950>. În același sens, în practica judiciară mai veche, instanța supremă a decis că împrejurarea că instanța nu s-a pronunțat cu privire la cererea de obligare a pârâtului la plata diferenței de preț, formulată prin concluziile scrise depuse la dosar după încheierea dezbaterilor, nu atrage nelegalitatea hotărârii, așa cum neîntemeiat susține recurenta. „*Dimpotrivă, dacă ar fi procedat astfel, instanța ar fi încălcat principiul contradictorialității dezbaterilor, dreptul la apărare al pârâtului, precum și dispozițiile art. 294 C. pr. civ.* (având drept corespondent dispozițiile art. 478 alin. (3) din noul Cod de procedură civilă – n. n.), *conform cărora în apel nu se poate schimba obiectul și nici cauza cererii de chemare în judecată și nici nu se pot face cereri noi*” – ICCJ, Secț. civ. și de propr. intelectuală, *Decizia 6411/2006, apud V.M. Ciobanu, în V.M. Ciobanu, M. Nicolae și alții, Noul Cod de procedură civilă comentat și adnotat*, Vol. 1, Art. 1-526, 2013, (op. cit.), p. 42.

⁷⁰ V.M. Ciobanu, în V. M. Ciobanu, M. Nicolae și alții, *Noul Cod de procedură civilă comentat și adnotat*, Vol. 1, Art. 1-526, 2013, (op. cit.), pp. 38-39.

⁷¹ Cu toate acestea, este de observat că, potrivit dispozițiilor alin. (2) al art. 399 C. pr. civ., părțile află abia în ședință care sunt chestiunile aflate în divergență (de regulă, încheierea prin care se constată ivirea divergenței este laconic motivată, pentru a se evita antepunerea), ceea ce, în opinia noastră, poate genera surprinderea părților, care, în funcție de complexitatea aspectelor asupra cărora poartă divergența, este posibil să aibă nevoie de un răgaz pentru a-și pregăti apărarea în raport cu acest incident procesual.

la părțile litigante și chiar administrarea de noi probe, va putea uza de dispozițiile art. 400 C. pr. civ., dispunând repunerea cauzei pe rol „cu citarea părților”, ceea ce presupune revenirea într-o etapă marcată de principiul contradictorialității.

În doctrină s-a arătat că principiul contradictorialității nu se limitează la faza judecătii în primă instanță, ci, după pronunțarea și redactarea hotărârii, acest principiu presupune comunicarea hotărârii pentru ca aceasta să poată fi examinată de părți (potrivit art. 427 alin. (1) C. pr. civ.), iar în cazul în care acestea decid că este nevoie, să poată exercita căile legale de atac. În cazul în care s-au exercitat căile de atac, acest principiu își găsește aplicarea și în căile de atac⁷².

De asemenea, contradictorialitatea vizează și faza executării silite⁷³. De exemplu, în acest sens, art. 667 C. pr. civ. prevede că, în cazul în care cererea de executare a fost încuviințată, executorul judecătoresc va comunica debitorului o copie de pe încheierea de încuviințare a instanței, împreună cu o copie, certificată de executor pentru conformitate cu originalul, a titlului executoriu și, dacă legea nu prevede altfel, o somație, respectiv art. 717 C. pr. civ. prevede că, în cazul contestației la executare⁷⁴, judecata se face după procedura prevăzută pentru judecata în primă instanță.

d) Obligația instanței de a-și întemeia hotărârea numai pe motive de fapt și de drept, pe explicații sau pe mijloace de probă care au fost puse, în prealabil, dezbaterii contradictorii. Prezumțiile judiciare fac excepție de la regulă?

Instanța ia act de motivele de fapt expuse de părți în actele procedurale depuse la dosarul cauzei încă din etapa procedurii scrise. Motivele de fapt expuse de reclamant prin cererea de chemare în judecată ajung la cunoștința pârâtului urmare a comunicării cererii de chemare în judecată. La rândul său, pârâtul va expune apărări în raport cu cererea reclamantului prin intermediul întâmpinării, precum și – dacă este cazul – al cererii reconvenționale, acte care, la rândul lor, sunt supuse comunicării. Relatările exprimate în scris de pârât pot contura aceeași stare de fapt ca și cea expusă de reclamant, sau una diferită, înfățișând propria versiune a pârâtului, după împrejurări. La rândul său, reclamantul, luând la cunoștință despre conținutul întâmpinării, are posibilitatea de a formula răspuns la întâmpinare, sau își poate modifica cererea inițială, în condițiile prevederilor art. 204 C. pr. civ., iar în cazul în care pârâtul a formulat cerere reconvențională, va depune întâmpinare la cererea reconvențională. Cadrul procesual poate

⁷² V.M. Ciobanu, M. Nicolae și alții, *Noul Cod de procedură civilă comentat și annotat*, Vol. 1, Art. 1-526, (op. cit.), 2013, p. 41. Legat de respectarea principiului contradictorialității în calea de atac, pentru discuții interesante cu privire la motivele de ordine publică ce trebuie puse în discuție din oficiu în apel, a se vedea: A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, în *Rolul judecătorului în procesul civil*, 2015, (op. cit.), pp. 157-159.

⁷³ Pentru o analiză a principiilor care guvernează procedura executării silite, a se vedea: C. Lungănașu, *Principiile procedurii executării silite*, în A. Trăilescu, C. Lungănașu, *Drept procesual civil. Executarea silite*, Editura C.H. Beck, București, 2021, pp. 9-22.

⁷⁴ Pentru o perspectivă monografică asupra instituției contestației la executare, a se vedea: C. Lungănașu, *Contestația la executare, instituție fundamentală a dreptului procesual civil*, ediția a 3-a, Editura C.H. Beck, București, 2025, precum și Șt.I. Lucaciuc, *Contestația la executare în reglementarea noului Cod de procedură civilă*, Editura Hamangiu, București, 2014.

deveni mai complex, urmare a atragerii forțate a terților în proces sau urmare a intervenției voluntare a acestora, în condițiile legii. Terții intervenienți vor expune și ei o stare de fapt prin actele de procedură pe care le vor depune în cauză, uzând de drepturile care le sunt conferite de lege.

În cazul în care explicațiile furnizate de părți cu privire la motivele de fapt cuprinse în actele lor procedurale sunt neîndestulătoare pentru „stabilirea faptelor”⁷⁵, instanța poate uza⁷⁶ de prerogativa conferită de prevederile art. 22 alin. (2) teza a II-a C. pr. civ. de a solicita explicații părților „oral sau în scris”, respectiv „să pună în dezbateră acestora orice împrejurări de fapt sau de drept, chiar dacă nu sunt menționate în cerere sau în întâmpinare”⁷⁷.

Cât privește materia probațiunii, aici principiul contradictorialității capătă valențe deosebite. Astfel, administrarea probelor în procesul civil este o premisă esențială pentru pronunțarea unei hotărâri temeinice și legale și presupune ca mai întâi probele să fie propuse de părți în condițiile și termenele prevăzute de lege, apoi să fie puse în discuția contradictorie a părților, urmând a fi încuviințate de instanța de judecată, potrivit legii⁷⁸, iar ulterior să se procedeze la administrarea propriu-zisă a acestora.

⁷⁵ În acest sens, în literatura de specialitate s-a arătat că „părțile transpun în cererile lor o anumită viziune asupra realității juridice, pe care judecătorul o reconstruiește și apoi o recodifică. Reclamantul pune pe masa judecătorului un puzzle, însă acesta are piese diverse: unele sunt cele prezentate de reclamant, altele sunt cele ale pârâtului, iar unele dintre ele pot fi adăugate chiar de judecător; judecătorul va folosi piesele pentru a construi o imagine, pe care apoi o va compara cu «galeria» de imagini prezente în normele impersonale, pentru a conchide cu privire la soluția pe care o va adopta” – N.-H. Țiț, *Rolul activ al judecătorului în identificarea și calificarea actelor și faptelor deduse judecății. Câteva considerații*, în R.R.D.P. nr. 1/2021, pp. 177-178.

⁷⁶ Exercițarea prerogativelor pe care legiuitorul le-a conferit judecătorului în procesul civil trebuie făcută cu temperanță și cu precauție. În acest sens, s-a arătat că „judecătorul are dreptul de a pune întrebări pentru a clarifica chestiuni, însă dacă judecătorul intervine în mod constant și ia practic controlul desfășurării procesului civil, sau își asumă rolul acuzării într-un proces penal și folosește răspunsurile la întrebările pe care le-a adresat el însuși pentru a ajunge la o anumită soluție în speță, judecătorul devine avocat, martor și judecător în același timp, iar părțile nu au parte de un proces echitabil” (paragraful 61, pag. 56, *Principiile de la Bangalore – Comentarii*).

⁷⁷ Cu privire la limitele exercitării acestei prerogative de către instanța de judecată, a se vedea: A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, *Rolul judecătorului în procesul civil*, 2015, (op. cit.), p. 28.

⁷⁸ Încuviințarea probelor este reglementată în art. 258 C. pr. civ., care statuează că:

„(1) Probele se pot încuviința numai dacă sunt întrunite cerințele prevăzute la art. 255, în afară de cazul când ar exista pericolul ca ele să se piardă prin întârziere.

(2) Încheierea prin care se încuviințează probele va arăta faptele ce vor trebui dovedite, mijloacele de probă încuviințate, precum și obligațiile ce revin părților în legătură cu administrarea acestora.

(3) Instanța va putea limita numărul martorilor propuși”.

Așadar, înainte de a fi încuviințate⁷⁹, instanța va pune în discuția contradictorie a părților probele propuse⁸⁰, iar potrivit art. 258 alin. (2) C. pr. civ., ulterior, după ce va lua concluziile părților, se va pronunța asupra admisibilității probelor printr-o încheiere, raportându-se la criteriile de admisibilitate reglementate de art. 255 C. pr. civ., adică „să fie admisibile potrivit legii și să ducă la soluționarea litigiului”.

Pe de altă parte, dispozițiile alin. (5) al art. 254 C. pr. civ. statuează că „dacă probele propuse nu sunt îndestulătoare pentru lămurirea în întregime a procesului, instanța va dispune ca părțile să completeze probele. De asemenea, judecătorul poate, din oficiu, **să pună în discuția părților** (s. n.) *necesitatea administrării altor probe, pe care le poate ordona chiar dacă părțile se împotrivesc*”. Instanța poate reveni asupra probelor încuviințate, dacă, după administrarea altor probe, apreciază că administrarea vreuneia nu mai este necesară, însă, potrivit art. 259 C. pr. civ., și această împrejurare în mod obligatoriu va fi pusă de instanță în discuția părților.

În ceea ce privește administrarea probelor, pentru respectarea principiului contradictorialității, dialogul judiciar al părților se va desfășura în coordonatele instituite de dispozițiile art. 260 C. pr. civ., respectiv: „*Dovada și dovada contrară vor fi administrate, atunci când este posibil, în aceeași ședință*” (alin. (4) al art. 260 C. pr. civ.); „*Când proba cu martori a fost încuviințată în condițiile prevăzute la art. 254 alin. (2), dovada contrară va fi cerută, sub sancțiunea decăderii, în aceeași ședință, dacă amândouă părțile sunt de față*” (alin. (6) al art. 260 C. pr. civ.); „*partea care a lipsit la încuviințarea dovezii este obligată să ceară proba contrară la ședința următoare, iar în caz de împiedicare, la primul termen când se înfățișează*” (alin. (7) al art. 260 C. pr. civ.).

Dacă probele se administrează prin comisie rogatorie⁸¹, alin. (4) al art. 261 C. pr. civ. statuează că instanța însărcinată prin comisie rogatorie va proceda la administrarea probelor „*în prezența părților, sau chiar în lipsă, dacă au fost legal citate* (s. n.)”.

O altă prevedere relevantă în ceea ce privește aplicarea principiului contradictorialității în materia administrării probelor se regăsește în art. 263 C. pr. civ., care reglementează situația părții decăzute din dreptul de a administra o probă, în favoarea

⁷⁹ În mod sugestiv, în doctrină se arată că „(...) departe de a încuviința într-o manieră pasivă probele propuse, a le administra și abia ulterior a evalua relevanța probelor propuse, judecătorul trebuie să urmărească de la bun început o cercetare utilă a procesului, orientată spre rezolvarea problemelor de fapt și de drept relevante în cauză” – Gh.-L. Zidaru, P. Pop, în *Drept procesual civil. Procedura în fața primei instanțe și în căile de atac*, 2020, (op. cit.), p. 164, unde, la nota de subsol nr. 1, autorii compară „această abordare proactivă și rațională cu cea a unui jucător de șah, care încearcă să anticipeze mutările subsecvente. De altfel, un avocat bun va proceda în aceeași manieră”.

⁸⁰ Instanța trebuie să asculte partea „atât cu privire la probele propuse de către aceasta, cât și cu privire la probele propuse de adversar, chiar și în condițiile art. 223 alin. (2) și (3) C. pr. civ.”, adică chiar dacă partea adversă lipsește de la dezbateri – V. Dănăilă, în *Colectiv de autori – coordonator G. Boroș, Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol I, Art. 1-455, 2016, (op. cit.), p. 684.

⁸¹ În același sens, art. 299 alin. (2) C. pr. civ. statuează că cercetarea anumitor înscrisuri, a căror trimitere în original nu poate fi solicitată de către instanță, cum sunt cărțile funciare și planurile, precum și registrele autorităților sau instituțiilor publice, „(...) se va face, **cu citarea părților** (s. n., F. P.), de un judecător delegat sau, dacă înscrisul se găsește în altă localitate, prin comisie rogatorie, de către instanța respectivă”.

căreia legiuitorul recunoaște, totuși, dreptul de a se apăra, **„discutând în fapt și în drept (s. n.) temeinicia susținerilor și a dovezilor părții potrivnice”**, adică uzând de prerogativele conferite de principiul contradictorialității.

În materia probei testimoniale, ca efect al respectării dreptului la apărare, dar și al principiului egalității părților, administrarea acesteia presupune acordarea posibilității fiecăreia dintre părți de a adresa întrebări martorului, cu încuviințarea președintelui. O ipostază inedită a principiului contradictorialității în această materie se poate concretiza prin aplicarea dispozițiilor art. 322 C. pr. civ., care reglementează reascultarea martorilor și care statuează că, dacă instanța găsește de cuviință, martorii pot fi din nou întrebați (alin. (1) al art. 322 C. pr. civ.), în timp ce alin. (2) al aceluiași articol prevede că **„martorii ale căror declarații nu se potrivesc pot fi confrunțați** (s. n., F. P.)”.

Un demers similar se poate iniția în materia administrării probei cu expertiza, unde, dacă este nevoie de lămurirea sau completarea raportului de expertiză ori **„dacă există o contradicție între părerile experților”**, art. 337 C. pr. civ. oferă temeiul care permite citarea experților, la primul termen după depunerea raportului, din oficiu sau la cererea părților, cu solicitarea de a lămuri sau completa raportul de expertiză.

Principiul contradictorialității trebuie respectat și în materia administrării probei cu cercetarea la fața locului, art. 346 C. pr. civ. prevăzând că efectuarea cercetării se realizează cu citarea părților și că instanța poate încuviința chiar ca ascultarea martorilor, experților și părților **„să se facă la fața locului”**, iar despre cele constatate la fața locului și despre măsurile luate, **„instanța va întocmi un proces-verbal, în care se vor consemna și susținerile ori obiecțiunile părților** (s. n., F. P.), **care va fi semnat de cei prezenți”**.

Cât privește efectuarea expertizei la fața locului, alin. (1) al art. 335 C. pr. civ. statuează că, dacă pentru expertiză este nevoie de o lucrare la fața locului sau sunt necesare explicațiile părților, expertiza nu poate fi realizată **„decât după citarea părților** (s. n., F. P.) **prin scrisoare recomandată cu conținut declarat și confirmare de primire, în care li se vor indica ziua, ora și locul unde se va face lucrarea. Citația, sub sancțiunea nulității, trebuie comunicată părții cu cel puțin 5 zile înaintea termenului de efectuare a lucrării. Confirmarea de primire va fi alăturată raportului de expertiză”**.

Cu privire la administrarea în probațiune a mijloacelor materiale de probă, pentru a asigura principiului contradictorialității, legiuitorul a stipulat în art. 342 alin. (2) C. pr. civ. că **„mijloacele materiale de probă, aflate în păstrarea instanței, se aduc în ședința de judecată”**, dându-li-se astfel posibilitatea părților de a examina și verifica lucrurile, ca mijloace de probă, în mod nemijlocit⁸², ceea ce concură, indirect, la respectarea exigențelor principiului contradictorialității.

⁸² Este adevărat însă că, dacă aducerea la instanță a mijloacelor materiale de probă ar fi îngreunată datorită numărului, volumului sau altor însușiri ale lor ori locul unde se află, alin. (2) al art. 342 C. pr. civ. prevede că acestea vor fi lăsate în depozitul deținătorului sau al altei persoane, caz în care verificarea acestora

În ceea ce privește administrarea probei cu interogatoriul, principiul contradicționalității se manifestă prin aceea că, potrivit art. 352 alin. (2) C. pr. civ., „cu încuviințarea președintelui, fiecare dintre judecători, procurorul, când participă la judecată, **precum și partea adversă** (s. n., F. P.), **pot pune direct** (s. n., F. P.) **întrebări celui chemat la interogatoriu**”. Mai mult decât atât, tot ca efect al aplicării acestui principiu, „când ambele părți sunt de față la luarea interogatoriului, **ele pot fi confruntate** (s. n., F. P.)”, realizându-se așa-numitul „interogatoriu încrucișat”, care, așa cum s-a arătat în doctrină, poate fi realizat doar atunci când părțile sunt persoane fizice și se află pe poziție de adversitate procesuală, nu și în cazurile în care administrarea probei vizează participanți aflați în litisconsorțiu procesual sau vizează partea și intervenientul accesoriu care sprijină poziția procesuală a celei dintâi⁸³.

Cât privește proba prin prezumții, considerăm că administrarea acesteia ridică anumite probleme din perspectiva respectării principiului contradictorialității, îndeosebi a probei prin prezumții judiciare.

Codul de procedură civilă de la 1865 califica în art. 1165 prezumțiile ca fiind „consecințele ce legea sau magistratul trage din un fapt cunoscut la un fapt necunoscut”. Pornind de la aceste dispoziții legale, într-o opinie elaborată sub auspiciile legislației evocate s-a susținut că prezumțiile nu sunt mijloace de probă în sensul propriu al cuvântului, ci doar „un indiciu, o ipoteză pe care judecătorul trebuie să o examineze cu toată perspicacitatea, în raport cu toate probele”⁸⁴. Într-o altă opinie, din aceeași perioadă, se susținea că prezumția nu poate fi considerată niciodată mijloc de probă distinct, astfel încât prezumțiile legale trebuie privite „ca procedee tehnice speciale de creare a dreptului (...); deși nu sunt mijloace de probă, ele fac parte totuși din sistemul probator prin funcția lor de norme juridice care reglementează deplasarea obiectului

se va putea face prin verificare la fața locului, potrivit alin. (2) al art. 343 C. pr. civ., cu aplicarea dispozițiilor art. 293-300 C. pr. civ.

⁸³ D.-N. Theohari, în G. Boroș (coordonator), *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, Vol. I, (Art. 1 – 455), ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2016, Comentariu la art. 14 C. pr. civ., p. 817.

⁸⁴ În opinia profesorului I. Deleanu trebuie să se facă distincție între prezumții și indicii, ultimele fiind definite de autor ca fiind „situațiile în care semne ostensibile fac ca lucrul să vorbească prin el însuși”; autorul admite, însă, că indiciile reprezintă „elementul primar și fundamental” al prezumțiilor judiciare, forța lor doveditoare rămânând la suverana apreciere a instanței. Același autor mai subliniază și faptul că „indiciile constitutive de prezumții judiciare trebuie delimitate de simplele alegații”, în sfera celor dintâi putând fi incluse, *exempli gratia*: indiciile reunite prin tehnicile specifice probei prin prezumții (verificarea de scripte; cercetarea la fața locului); elementele oferite de alte procedee de probă (registre, scrisori, expertize), care nu au putut fi reținute ca atare din pricina unor lacune sau a unor vicii; elementele de fapt deduse dintr-o hotărâre anterioară, dar în raport cu care nu sunt întrunite condițiile prevăzute de lege pentru a se reține autoritatea lucrului judecat – I. Deleanu, în *Considerații cu privire la prezumțiile juridice*, în „Prolegomene juridice”, Editura Universul Juridic, București, 2010, pp. 181-183, *apud* M. Fodor, *Probele în procesul civil*, Editura Universul Juridic, București, 2021, p. 789.

*probei*⁸⁵, iar prezumțiile simple trebuie considerate „*forme de manifestare a rolului activ al instanței în materia probațiunii*”⁸⁶. Concluzia dominantă la care s-a ajuns în doctrina aferentă Codului de procedură civilă de la 1865 și, respectiv, Codului civil de la 1864, pare să fi fost aceea conform căreia prezumțiile aparțin sistemului probator, ca mijloace de probă indirectă, sau că, cel puțin în cazul prezumțiilor legale, acestora trebuie să li se recunoască caracterul de probă indirectă⁸⁷.

Art. 250 C. pr. civ. părea să fi pus capăt acestor frământări doctrinare, incluzând în mod expres prezumțiile în sfera mijloacelor de probă⁸⁸. În dreaptă consecință, și prezumțiile ar trebui să se supună, întocmai ca și celelalte probe, exigențelor principiului contradictorialității, câtă vreme legiuitorul nu a instituit, în ceea ce le privește, un regim derogatoriu.

În funcție de criteriul autorului care le stabilește sau le determină, prezumțiile se clasifică în prezumții *legale* și prezumții *judiciare*.

Numite și „**prezumții simple**”, prezumțiile judiciare sunt reglementate de dispozițiile art. 329 C. pr. civ., care le califică în mod metaforic⁸⁹ ca fiind acele prezumții „*lăsate la luminile și înțelepciunea judecătorului*”. Spre deosebire, însă, de prezumțiile legale, unde însuși legiuitorul a evaluat probabilitatea⁹⁰ atunci când le-a consacrat ca atare, în cazul

⁸⁵ L. Mihai, în *Natura juridică a prezumțiilor*, în S.C.J. nr. 1/1979, p. 47.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ A. Ionașcu, *Probele în procesul civil*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, pp. 284-287; I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. II, Editura Europa Nova, București, 1997, pp. 29-30; I. Deleanu, *Ficțiunile juridice*, Editura All Beck, București, 2005, p. 19; G. Boroi, D. Rădulescu, *Codul de procedură civilă comentat și adnotat*, Editura ALL, București, ediția a 2-a, 1996, pp. 265-266; V.M. Ciobanu, G. Boroi, *Drept procesual civil. Curs selectiv pentru examenul de licență*, Editura All Beck, București, 2002, p. 258, *apud* M. Fodor, *Probele în procesul civil*, 2006, (*op. cit.*), p. 358.

⁸⁸ În conformitate cu prevederile art. 250 C. pr. civ., dovada unui fapt juridic se poate face „*prin înscrisuri, martori, prezumții* (s. n., F. P.), *mărturisirea uneia din părți, făcută din proprie inițiativă sau obținută la interogatoriu, prin expertiză, prin mijloacele materiale de probă, prin cercetarea la fața locului sau prin orice alte mijloace de probă prevăzute de lege*”.

⁸⁹ Cu privire la această terminologie utilizată de legiuitor, care a fost preluată din Codul de procedură civilă de la 1865, în doctrină s-a exprimat opinia potrivit căreia „*prin modul de formulare a textului (...) s-a voit, poate, la vremea redactării sale, să se învedereze «libertatea» judecătorului în a le stabili și mânui, independent de poziția părților din proces. Astăzi, în prezența principiului rolului activ al judecătorului în probațiune – care implică și obligația pentru el de a pune în discuția părților orice chestiuni de fapt în măsură să conducă la dezlegarea pricinii –, precum și a principiului contradictorialității dezbaterilor – care implică dreptul părților de a-și exprima poziția lor față de orice problemă ce face obiectul judecății ori are incidență cu aceasta –, nu se poate vorbi de așa-zisa «libertate» a judecătorului, el fiind obligat ca toate faptele vecine și conexe cu faptul generator de drepturi, chiar din afara procesului, pe care părțile le-ar propune ca punct de plecare al unor prezumții, sau pe care instanța le-ar descoperi, să le pună în discuția contradictorie a părților și să asigure acestora posibilitatea de a aduce în instanță dovezi și contradovezi în ce le privește*” – I. Deleanu, V. Mărgineanu, *Prezumțiile în drept*, 1981, (*op. cit.*), p. 36.

⁹⁰ Cu deplin temei s-a arătat în doctrină că „*criteriul probabilității, deși inevitabil, rămâne contestabil. (...) Probabilitatea dobândește valoare pentru cunoaștere numai atunci când este supusă observării un număr mare de fapte de același fel, independente unul de celălalt. Dar urmărirea lor îndelungată și, mai ales, selecția a ceea ce este evident și comun sunt operațiunile cele mai anevoioase și complicate pentru a putea susține, în*

prezumțiilor judiciare judecătorul este cel care trebuie să o evalueze, urmând însă să țină seama că „*probabilitatea este elementul esențial al teoriei prezumțiilor, dar forța sa de captație este variabilă, permițând adaptarea la diferite situații*”⁹¹. Astfel, din economia dispozițiilor art. 329 C. pr. civ., rezultă că prezumțiile judiciare pot fi utilizate numai dacă îndeplinesc următoarele condiții:

(i) să aibă „*greutatea și puterea de a naște probabilitatea faptului pretins*”⁹².

Sintagma utilizată de legiuitor vizează temeinicia raționamentului juridic pe care trebuie să se întemeieze respectiva prezumție, în sensul că ea va putea fi utilizată de judecător doar sub rezerva ca „*media statistică pentru situații de același fel să fie în favoarea concluziei reținute de către instanță, și care, de preferință, se coroborează și cu alte probe*”⁹³.

În doctrină⁹⁴ s-a mai arătat că, dată fiind natura de raționament probabilistic a prezumțiilor judiciare, acestea trebuie raportate la un grad specific de convingere generală, urmând a fi reținute numai dacă acea concluzie rațională ar putea fi impusă într-o manieră convingătoare, potrivit cu statisticile. Așadar, prin dispozițiile art. 329 C. pr. civ., legiuitorul instituie în seama judecătorului dificila sarcină⁹⁵ de a estima, în raționamentul său, *nu doar simpla posibilitate*, ci chiar **probabilitatea**⁹⁶ producerii faptului pretins prin raționament (inductiv ori deductiv)⁹⁷.

cele din urmă, decizia că frecvența realizată este suficientă și convingătoare” – I. Deleanu, în *Considerații cu privire la prezumțiile juridice*, în „Prolegomene juridice”, 2010, p. 175.

⁹¹ *Ibidem*, unde autorul subliniază că, ori de câte ori judecătorul își va întemeia soluția pe un adevăr probabilistic, va trebuie să aibă în vedere „*dialectica a cel puțin câteva categorii: stabilitatea și constanța condițiilor; structurarea corelată a relațiilor cauzale cu rețeaua celorlalte relații, varietăți și multitudinea posibilităților, însoțirea direcțiilor posibile de evoluție ale fenomenului dat, de către alte direcții de evoluție, care nu întrunesc atributul necesității, relativitatea granițelor dintre posibil și imposibil, dintre necesar și întâmplător etc.*”

⁹² Referindu-se la utilizarea de către legiuitor a sintagmei „*puterea de a naște probabilitatea*”, autorul I. Deleanu critica logica exprimării, arătând că „*(...) nu prezumția «naște probabilitatea», ci tocmai invers, reluând termenii, probabilitatea «naște prezumția», sau prezumția se întemeiază pe o probabilitate preexistentă, ori, în fine, cauza prezumției este un **certificat statistic***” – I. Deleanu, în *Considerații cu privire la prezumțiile juridice*, în „Prolegomene juridice”, 2010, (op. cit.), p. 174, nota de subsol nr. 3.

⁹³ I. Reghini, Ș. Diaconescu, în I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *Introducere în dreptul civil*, 2013, (op. cit.), p. 685.

⁹⁴ V. Dănăilă, în Colectiv de autori (Coordonator G. Boroi), *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I, Art. 1-455, ediția a 2-a, 2016, (op. cit.), p. 781.

⁹⁵ Instanțele de fond sunt suverane în a aprecia puterea prezumțiilor judiciare de a naște probabilitatea, ceea ce înseamnă că instanța de recurs nu va putea censura acest aspect. În schimb, instanța din apel este în măsură să aprecieze, într-o manieră nelimitată, dacă au fost sau nu îndeplinite condițiile cerute de lege pentru utilizarea prezumțiilor judiciare în primă instanță. Pentru un punct de vedere pertinent cu privire la această chestiune, a se vedea: T.C. Briciu, în *Reglementarea prezumțiilor în Noul Cod de procedură civilă*, în Revista „Curierul Juridic”, nr. 9/2013, p. 514.

⁹⁶ Cu privire la semnificația noțiunii de „probabilitate” în materie de prezumții, a se vedea și: M. Fodor, C. Drimer, V. Marcusohn, în *Prezumția ca mijloc de probă în procesul civil, cu referire specială la prezumțiile legale*, în Revista Dreptul nr. 2/2018, pp. 9-50.

⁹⁷ Practica judiciară creată sub auspiciile Codului de procedură civilă de la 1865 a reținut imperativul întrunirii acestei condiții, statuând că „*judecătorul este obligat, conform art. 261 din C. pr. civ., a motiva*

(ii) să vizeze acele ipoteze în care este admisibilă proba prin declarațiile martorilor⁹⁸, adică să nu se ajungă în situația ca, administrându-se proba cu prezumții, să se eludeze indirect interdicțiile de la art. 309 alin. (2) teza I alin. (4) și (5) C. pr. civ.

Spre pildă, nu este îngăduită administrarea unei prezumții simple pentru a dovedi un act juridic care nu poate fi probat cu martori, deoarece prin acordarea posibilității de a proba faptele vecine și conexe s-ar ajunge, în esență, să se probeze existența actului juridic cu nesocotirea dispozițiilor prohibitive instituite de legiuitor prin dispozițiile art. 309 C. pr. civ.⁹⁹. În alți termeni, prezumțiile judiciare sunt admisibile „în toate situațiile în care sunt excepții de la regulile prevăzute de art. 309”¹⁰⁰. Astfel, ori de câte ori este admisibilă proba cu martori (fie că permite legea ori părțile au convenit), vor fi admisibile și prezumțiile¹⁰¹.

De cele mai multe ori, prezumțiile simple se bazează pe anumite mijloace de probă directe (un înscris, un început de dovadă scrisă, un mijloc material de probă, o depoziție testimonială etc.) sau pe anumite împrejurări¹⁰² care sunt de natură să inducă instanței „convingerea existenței sau inexistenței faptului ales, de la care poate rezulta, pe cale de raționament, existența faptului generator de drepturi”¹⁰³. În orice caz, pentru ca

hotărârile sale; este ținut, chiar când se fundamentează pe prezumții, a aduce prezumții care să aibă o greutate și puterea de a naște probabilitatea și să afirme că acele prezumții grave au avut loc în specie și i-au format convingerea în mod cert și neîndoielnic despre existența faptului afirmat” – Cas. II, 115/Nov. 20/85, B., în Codul civil adnotat, p. 868, apud M. Paraschiv, *Prezumțiile în materie civilă. Presumțiile legale absolute și prezumțiile simple. Practică judiciară*, Editura Hamangiu, București, 2010, p. 269.

⁹⁸ Printr-o decizie de speță, Curtea de Apel Cluj a statuat că, deși „prezumțiile nu sunt permise magistratului decât numai în cazurile când este permisă și dovada cu martori (...)”, totuși „faptul că în cauză nu s-a administrat proba cu martori nu face inadmisibilă prezumția trasă de judecător că bunurile comune s-au dobândit prin contribuția egală a soților”, întrucât „contribuția fiecărui soț la dobândirea bunurilor comune reprezintă un element de fapt care poate fi dovedit prin depoziții de martori” – C.Ap. Cluj, Secț. Civ., Decizia nr. 2814/2003, în Buletinul Jurisprudenței /2003, p. 164.

⁹⁹ Reamintim însă că faptul că, exceptând prevederile alin. (3) ale art. 309 C. pr. civ., care au caracter imperativ, celelalte prevederi ale aceluiași articol permit părților ca, în condițiile art. 256 C. pr. civ., să deroge de la ele și să administreze proba cu martori pentru dovedirea unui act juridic cu o valoare mai mare de 250 de lei. De pildă, dacă într-un litigiu ce are ca obiect pretenții întemeiate pe un act juridic cu o valoare mai mare de 250 de lei, încheiat între persoane care nu au calitatea de profesioniști, reclamantul propune proba cu martori, iar pârâtul, în loc să se opună, propune și el, la rândul lui, în contraprobă, audierea unor martori, judecătorul poate considera că se află în prezența unei convenții tacite a părților, prin care acestea au agreeat să dovedească actul juridic dedus judecății și prin altfel de mijloace de probă, în afară de înscrisuri, **deci inclusiv prin prezumții simple**. Așadar, ori de câte ori este admisibilă proba cu martori (fie că permite legea ori părțile au convenit), va fi admisibilă și proba cu prezumții.

¹⁰⁰ G. Boroi, M. Stancu, *Drept procesual civil*, ediția a 5-a, revăzută și adăugită, 2020, (op. cit.), p. 558.

¹⁰¹ În acest sens, în practica judiciară aferentă CPC de la 1865 s-a statuat că „prestarea unor servicii fiind o chestiune de fapt, dovada cu martori este admisibilă și, deci, și prezumțiile”, Cas. I, nr. 378, 1914; Jurisprudența Românească 1914, în Codul civil adnotat, p. 498, apud M. Paraschiv, *Prezumțiile în materie civilă. Presumțiile legale absolute și prezumțiile simple. Practică judiciară*, 2010, (op. cit.), p. 272.

¹⁰² V.M. Ciobanu, în *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, Volumul II, (op. cit.), 1997, p. 215.

¹⁰³ I. Reghini, Ș. Diaconescu, în I. Reghini, Ș. Diaconescu, P. Vasilescu, *Introducere în dreptul civil*, 2013, (op. cit.), pp. 684-685, unde oferă un exemplu concret pe care îl considerăm elocvent: împrejurarea că

prezumțiile simple să poată fi reținute de către instanță, „trebuie ca legătura de conexitate dintre faptul generator de drepturi și cel probat să fie strânsă, iar cu privire la existența faptului vecin și conex să nu existe dubii”¹⁰⁴.

Așadar, spre deosebire de prezumțiile legale, care se vor aplica doar în cazurile prevăzute *expressis verbis* de legiuitor, fiind limitate ca număr, sfera lor neputând fi extinsă pe cale de interpretare, prezumțiile judiciare sunt „lăsate la luminile și înțelepciunea judecătorului”, sfera acestora fiind nelimitată. Cu toate acestea, așa cum am arătat, art. 329 C. pr. civ. stabilește imperativ că acestea sunt utilizate „numai dacă au greutate și puterea de a naște probabilitatea faptului pretins” și „numai în cazurile în care legea admite dovada cu martori”. Pe de altă parte, există anumite cazuri în care legea prevede expres că prezumțiile judiciare nu sunt îngăduite. Astfel, așa cum s-a arătat în literatura de specialitate¹⁰⁵, judecătorul nu poate prezuma: renunțarea la drept, potrivit art. 13 C. civ.¹⁰⁶; eroarea comună și invincibilă, potrivit art. 17 alin. (3) C. civ.¹⁰⁷; alegerea domiciliului, potrivit art. 97 alin. (2) C. civ.¹⁰⁸; intenția promitentului faptei altuia de a se angaja personal, potrivit art. 1283 alin. (3) C. civ.¹⁰⁹; solidaritatea dintre debitori, potrivit art. 1445 teza I C. civ.¹¹⁰; fideiusiunea, potrivit art. 2282 teza I C. civ.¹¹¹ etc.

vânzătorul unui imobil continuă să locuiască în el, achitând în continuare impozitele și taxele aferente, coroborată cu împrejurarea că nu s-a făcut dovada remiterii efective a prețului vânzării și, eventual, și cu alte indicii relevante, permite desprinderea prezumției simple că în speță a avut loc o vânzare simulată, al cărei scop a fost să-i împiedice pe creditorii vânzătorului să solicite executarea silită a respectivului imobil.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ G. Boroi, M. Stancu, *Drept procesual civil*, ediția a 5-a, revăzută și adăugită, 2020, (op. cit.), p. 606. În același sens, M. Tăbârcă, *Procedura în fișe de revizuire*, ediția a 2-a, Editura Solomon, București, 2019, pp. 421-422.

¹⁰⁶ Potrivit art. 13 C. civ., „renunțarea la un drept **nu se prezumă** (s. n., F. P.)”.

¹⁰⁷ Conform dispozițiilor art. 17 C. civ., „(1) nimeni nu poate transmite sau constitui mai multe drepturi decât are el însuși. (2) Cu toate acestea, când cineva, împărțînd o credință comună și invincibilă, a considerat că o persoană are un anumit drept sau o anumită calitate juridică, instanța judecătorească, ținând seama de împrejurări, va putea hotărî că actul încheiat în această stare va produce, față de cel aflat în eroare, aceleași efecte ca și când ar fi valabil, afară de cazul în care desființarea lui nu i-ar cauza niciun prejudiciu. (3) **Eroarea comună și invincibilă nu se prezumă** (s. n., F. P.). (4) Dispozițiile prezentului articol nu sunt aplicabile în materie de carte funciară și nici în alte materii în care legea reglementează un sistem de publicitate”.

¹⁰⁸ Potrivit art. 97 C. civ., „(1) părțile unui act juridic pot să aleagă un domiciliu în vederea exercitării drepturilor sau a executării obligațiilor născute din acel act. (2) **Alegerea domiciliului nu se prezumă** (s. n., F. P.), ci trebuie făcută în scris”.

¹⁰⁹ Potrivit art. 1283 C. civ., „(1) cel care se angajează la a determina un terț să încheie sau să ratifice un act este ținut să repare prejudiciul cauzat dacă terțul refuză să se oblige sau, atunci când s-a obligat și ca fideiusor, dacă terțul nu execută prestația promisă. (2) Cu toate acestea, promitentul nu răspunde dacă asigură executarea obligației terțului, fără a se produce vreun prejudiciu creditorului. (3) **Intenția promitentului de a se angaja personal nu se prezumă** (s. n., F. P.) ci trebuie să reiasă neîndoiește din contract sau din împrejurările în care acesta a fost încheiat”.

¹¹⁰ Conform dispozițiilor art. 1445 C. civ., „**solidaritatea dintre debitori nu se prezumă** (s. n., F. P.). Ea nu există decât atunci când este stipulată expres de părți ori este prevăzută de lege”.

¹¹¹ Potrivit art. 2282 C. civ., „**fideiusiunea nu se prezumă** (s. n., F. P.), ea trebuie asumată în mod expres printr-un înscris, autentic sau sub semnătură privată, sub sancțiunea nulității absolute”.

În ceea ce privește modalitatea de administrare a probei cu prezumții legale, în doctrină¹¹² s-a susținut că, întrucât acestea nu au un regim derogator în ceea ce privește condițiile solicitării lor, ele vor trebui propuse, similar celorlalte probe, în condițiile generale, reglementate de dispozițiile art. 254 C. pr. civ., sau invocate din oficiu¹¹³, în condițiile prevăzute de lege, adică respectându-se principiul contradictorialității, ca garanție a respectării dreptului la apărare și la un proces echitabil¹¹⁴. *In concreto*, s-a arătat că „în ipoteza incidenței prezumțiilor legale, părțile solicită instanței să dea eficiență sau, dimpotrivă, să observe răsturnarea prezumției. Chiar dacă discuția ar avea loc cu ocazia încuviințării probelor (iar nu în etapa dezbaterilor de fond), solicitarea părților de aplicare a unei prezumții legale este necesară, însă nu și suficientă pentru a fi încuviințată o asemenea probă în lipsa dovedirii faptului vecin și conex pe care se întemeiază prezumția. Pe cale de consecință, partea trebuie să probeze tocmai faptul în raport de care prezumția manifestă o legătură indisolubilă de dependență. Drept urmare, instanța poate încuviința atât proba cu prezumția, cât și proba (sau probele) pentru dovedirea faptului vecin și conex, urmând ca eficiența prezumției să fie verificată și validată cu ocazia aprecierii coroborate a probelor administrate în cauză”¹¹⁵.

Cât privește prezumțiile judiciare¹¹⁶, acestea reprezintă o veritabilă provocare în ceea ce privește încadrarea lor în regimul juridic aplicabil încuviințării și administrării probelor în procesul civil. Astfel, alin. (2) al art. 258 C. pr. civ. impune ca în încheierea prin care se încuviințează probele instanța să indice „faptele ce vor trebui dovedite, mijloacele de probă încuviințate, precum și obligațiile ce le revin părților în legătură cu administrarea acestora”, iar art. 260 alin. (3) C. pr. civ. stabilește că „probele vor fi administrate înainte

¹¹² În acest sens, autorul arată următoarele: „De asemenea, aflându-ne în prezența unei probe indirecte ce presupune probarea faptului cunoscut, vecin și conex – exigibilă prin însăși dispoziția art. 328 alin. (1) teza secundă C. pr. civ. – cu atât mai mult prezumția legală trebuie pusă în discuția părților asemeni oricărui alt mijloc de probă, pentru a oferi părții căreia îi profită posibilitatea de a proba faptul vecin și conex, iar părții adverse ocazia de a o înlătura printr-o probă contrară, în condițiile art. 328 alin. (2) C. pr. civ.” – M. Dinu, în *Prezumțiile și mijloacele materiale de probă*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/272422/prezumtiile-si-mijloacele-materiale-de-proba-in-ncpc.html>, accesat la data de 15.02.2019.

¹¹³ Potrivit alin. (5) al art. 254 C. pr. civ., dacă probele propuse nu sunt îndestulătoare pentru lămurirea în întregime a procesului, instanța va dispune ca părțile să completeze probele. De asemenea, judecătorul poate, din oficiu, să pună în discuția părților necesitatea administrării altor probe, pe care le poate ordona chiar dacă părțile se împotrivesc.

¹¹⁴ Referitor la această chestiune, pe drept cuvânt a fost criticată în doctrină „practica anumitor instanțe, dezvoltată sub imperiul reglementării anterioare, de a apela în mod implicit la proba cu prezumții legale, deși aceasta nu a fost solicitată de părți și nu a fost pusă, din oficiu, în discuția acestora” – M. Dinu, în *Prezumțiile și mijloacele materiale de probă*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/272422/prezumtiile-si-mijloacele-materiale-de-proba-in-ncpc.html>.

¹¹⁵ C. Lungănașu, în *Prezumțiile și principiul contradictorialității în procesul civil*, în *Revista Dreptul* nr. 5/2024, p. 119.

¹¹⁶ În doctrină s-a arătat că procesul de formare a prezumțiilor judiciare parcurge următoarele etape: etapa stabilirii faptelor cunoscute; etapa stabilirii unui principiu de cauzalitate de la un fapt cunoscut la un fapt necunoscut; etapa stabilirii unei certitudini intelectuale privind faptul aparent, faptul de dovedit – M. Fodor, în *Probele în procesul civil. Legislație, doctrină și jurisprudență*, 2021, (op. cit.), p. 829, cu bibliografia acolo citată.

de începerea dezbaterilor asupra fondului, dacă legea nu prevede altfel". În raport cu aceste exigențe, în doctrină s-a arătat că „(...) este dificil a regăsi prezumțiile judiciare identificate în cuprinsul încheierii prin care sunt încuviințate probele, cel puțin mai mult decât o simplă menționare și a acestei categorii de probe. Orice altă referință suplimentară – în contextul în care toate celelalte probe sunt numai admise, nu și administrate încă – ar afecta în mod real imparțialitatea judecătorului întrucât, în acest caz, am fi într-o veritabilă situație de antepunutare”¹¹⁷. În ceea ce privește momentul procesual în care are loc administrarea probei cu prezumțiile judiciare, autorul citat consideră că, dat fiind că acest tip de prezumții reprezintă, de fapt, conexiunile logice pe care le face instanța în raport cu întreaga cercetare judecătorească, administrarea propriu-zisă a probei ar avea loc, în concret, în etapa dezbaterilor, iar nu în cea a cercetării judecătorești, „deoarece numai cu ocazia cuvântului pe fondul cauzei părțile pot avea o reprezentare completă asupra probatoriului administrat și a concluziilor ce se pot desprinde din faptele dovedite în cauză”¹¹⁸.

Un alt autor¹¹⁹ apreciază însă că, similar celorlalte probe, și prezumțiile judiciare trebuie puse în discuția părților, ca să li se dea posibilitatea acestora de a se apăra, administrând dovada contrară¹²⁰ – ceea ce, în mod evident, nu ar mai putea face dacă ar

¹¹⁷ C. Lungănașu, în *Prezumțiile și principiul contradictorialității în procesul civil*, (op. cit.), pag. 121.

¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 122-123. De remarcat că, în ceea ce privește prezumțiile judiciare, autorul C. Lungănașu își exprimă serioase rezerve în ceea ce privește modul de administrare al acestor probe raportat la imperativul respectării principiului contradictorialității, precum și a dreptului la apărare, câtă vreme „(...) raționamentul efectiv al judecătorului – deci prezumția judiciară aplicată în cauză – va fi relevantă părților abia cu ocazia redactării hotărârii judecătorești”. În opinia autorului citat, practic părțile își vor putea exprima poziția procesuală în raport cu aceste probe doar după comunicarea hotărârii judecătorești, în cadrul exercitării căilor de atac.

¹¹⁹ M. Dinu, în *Prezumțiile și mijloacele materiale de probă*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro/272422/prezumtiile-si-mijloacele-materiale-de-proba-in-ncpc.html>, unde autorul subliniază că „în această ipoteză, părții căreia îi este opozabilă prezumția îi este negat dreptul de a face dovada contrară sau de a arăta șubrezenia raționamentului ce se vrea a fi aplicat”. În același sens, M. Fodor, în *Probele în procesul civil. Legislație, doctrină și jurisprudență*, 2021, (op. cit.), p. 828.

¹²⁰ Într-o decizie de speță, selectată din jurisprudența ICCJ, reclamantul a chemat în judecată Casa de Pensii a Municipiului București, solicitând instanței, în contradictoriu cu pârâta, să anuleze hotărârea prin care pârâta i-a respins reclamantului, într-o manieră afirmativ nejustificată, cererea de acordare a drepturilor prevăzute pentru persoanele supuse persecuțiilor din rațiuni etnice, reclamantul fiind strămutat într-o localitate diferită de cea de domiciliu. Pârâta a arătat în motivare că respingerea solicitării se datorează anumitor neconcordanțe între documentele pe care reclamantul le-a prezentat pentru dovedirea calității de persoană persecutată etnic. Curtea de Apel București a admis acțiunea reclamantului, anulând hotărârea pârâtei și obligand-o pe aceasta să recunoască drepturile reclamantului în cauză, începând cu data de 1.05.2003, cu motivarea că „pârâta și-a întemeiat hotărârea pe o prezumție simplă, (...) iar Primăria orașului Bolgrad a certificat că reclamantul este de naționalitate română și, pe cale de consecință, la data respectivă se afla în Basarabia”, prezumție care a fost răsturnată prin administrarea probei cu înscrisurile depuse la dosar. Pârâta Casa de Pensii a formulat recurs, susținând că instanța de apel nu a menționat exact temeiul de drept în care se încadrează reclamantul, în ceea ce privește poziția lui de persoană persecutată. Recursul a fost respins ca nefondat, instanța de recurs reținând că hotărârea primei instanță este legală, ținând seama că faptul vecin și conex pe care s-a sprijinit prezumția (respectiv localitatea, diferită de cea de domiciliu, în care se afla reclamantul) a fost dovedit cu înscrisuri. Așa fiind, operează prezumția că reclamantul este o

afla despre modul de utilizare de către judecător a raționamentului inductiv sau deductiv doar la momentul când li se va comunica hotărârea judecătorească motivată. Așa fiind, ținând seama de dispozițiile alin. (2) și (6) ale art. 14 C. pr. civ.¹²¹, care consacră principiul contradictorialității, proba cu prezumții trebuie solicitată de părți în condițiile art. 254 C. pr. civ., întocmai ca și celelalte mijloace de probă, și că instanța trebuie să asigure posibilitatea de dezbateri a prezumțiilor judiciare în etapa cercetării procesului¹²², pentru a se respecta dreptul la apărare al părților¹²³.

După ce vor fi ascultate concluziile părților cu privire la eventuala utilizare a prezumției judiciare supuse încuviințării ca probă, instanța va analiza admisibilitatea prezumțiilor judiciare în speță ținând cont, pe de o parte, de cazurile în care legiuitorul prohibește administrarea acestora (în sensul că proba nu se va încuviința dacă este incidentă o astfel de prevedere legală în speța respectivă), iar pe de altă parte, de măsura în care sunt îndeplinite în speță condițiile prevăzute de art. 329 C. pr. civ.: prezumția judiciară să vizeze un fapt juridic *lato sensu* cu privire la care este admisibilă proba prin declarațiile martorilor; prezumția judiciară să aibă „*greutatea și puterea de a naște probabilitatea faptului pretins*”.

Considerăm că pronunțarea instanței asupra celei din urmă condiții, respectiv cea care vizează măsura în care prezumția judiciară are „*greutatea și puterea de a naște probabilitatea faptului pretins*”, este o chestiune ce ține mai degrabă de momentul procesual al aprecierii probei decât de momentul analizei admisibilității acesteia. Dacă nu s-ar admite această teză și s-ar susține că, dimpotrivă, instanța ar trebui să se pronunțe asupra condiției referitoare la puterea prezumției judiciare de a naște probabilitatea faptului pretins prin încheierea prin care se pronunță asupra admisibilității probelor, riscul antepronunțării ar deveni, într-adevăr, iminent¹²⁴. Totuși, art. 42 alin. (1) pct. 1 C. pr. civ.,

persoană care a fost persecutată și, în consecință, i se cuvin anumite drepturi prevăzute de lege. – ICCJ, Secția de contencios administrativ și fiscal, *Decizia nr. 8543 din 26 noiembrie 2004*, în M. Paraschiv, *Prezumțiile în materie civilă. Presumțiile legale absolute și prezumțiile simple. Practică judiciară*, 2010, (op. cit.), p. 74.

¹²¹ Reamintim că, în conformitate cu prevederile alin. (2) ale art. 14 C. pr. civ., „*părțile trebuie să își facă cunoscute reciproc și în timp util, direct sau prin intermediul instanței, după caz, motivele de fapt și de drept pe care își întemeiază pretențiile și apărările, precum și mijloacele de probă de care înțeleg să se folosească* (s. n., F. P.), *astfel încât fiecare dintre ele să își poată organiza apărarea*”, iar potrivit alin. (6) al aceluiași articol, „*instanța își va întemeia hotărârea numai pe motive de fapt și de drept, pe explicații sau pe mijloace de probă care au fost supuse, în prealabil* (s. n., F. P.), *dezbaterei contradictorii*”.

¹²² Potrivit alin. (3) al art. 260 C. pr. civ., „*probele vor fi administrate înainte de începerea dezbaterilor asupra fondului, dacă legea nu prevede altfel*”. Și cum în art. 327-329 C. pr. civ., legiuitorul nu a prevăzut derogări cu privire la administrarea prezumțiilor, rezultă că acestea trebuie administrate, potrivit art. 261 C. pr. civ., „*în fața instanței de judecată sesizate, în ședință publică, dacă legea nu dispune altfel*”.

¹²³ Așa cum s-a spus, „*(...) nu orice fapt poate constitui o premisă a unei prezumții*”, arătându-se că „*elementul primar și fundamental al prezumțiilor judecătorului îl constituie indiciile, și că, în principiu, orice element conex și pertinent poate constitui un indiciu, cu observația că indiciile constitutive de prezumții judiciare trebuie delimitate de simplele alegații*” – M. Fodor, în *Probele în procesul civil. Legislație, doctrină și jurisprudență*, 2021, (op. cit.), p. 829, cu bibliografia acolo citată.

¹²⁴ Antepronunțarea semnifică faptul că judecătorul își spune părerea, își anunță decizia pe care o va da, înainte de a asculta dezbaterile cu privire la chestiunea ce face obiectul judecății, iar această „spunere” se poate întâmpla fie în sala de judecată, fie în afara acesteia, după caz. În acest sens, în doctrină s-a arătat că

care, în teza a II-a prevede că „punerea în discuția părților, din oficiu, a unor chestiuni de fapt sau de drept, potrivit art. 14 alin. (4) și (5), nu îl face pe judecător incompatibil”. Considerăm că punerea în discuție a admisibilității probei cu prezumțiile judiciare poate fi încadrată în vasta sferă a „chestiunilor de fapt sau de drept” evocate de 42 alin. (1) pct. 1 C. pr. civ. (teza a II-a), astfel încât o eventuală recuzare a judecătorului exclusiv pe acest considerent nu ar avea sorti de izbândă¹²⁵. Practic, nu se poate considera că prin punerea în dezbaterăa părților a probei prin prezumții judiciare instanța s-ar antepunonța, deoarece părțile nu vor afla cu certitudine dacă instanța va admite sau nu prezumția judiciară pusă în discuția lor decât din motivarea hotărârii.

Legat de rolul judecătorului în administrarea probelor, în literatura de specialitate s-au adus în discuție mai multe aspecte ce constituie veritabile provocări din perspectiva obligației instanței de a fi imparțială, cum ar fi acela dacă punerea în discuție a insuficienței probelor administrate nu ar fi cumva de natură „să creeze un sentiment de inferioritate părții căreia i se pune în vedere că probatoriul este insuficient, dar nu dispune de probe suplimentare”¹²⁶. Pentru a evita o astfel de situație, instanța trebuie să acționeze cu tact, urmând să pună în discuția părților „(...) în ce măsură se impune suplimentarea probatoriului cu privire la o chestiune de fapt care trebuie desemnată cât mai precis (e.g., cuantumul daunelor-interese, calitatea mărfurilor livrate, formularea unor eventuale contestații cu privire la aceasta etc.). În acest fel, în măsura în care partea căreia îi incumbă sarcina probei învederează că nu mai are alte probe de propus, nu se va crea sentimentul (îndreptățit sau nu) al unei antepunonțări, al unei aprecieri cvasi-definitive a situației de fapt, fiind păstrat echilibrul procesual”¹²⁷.

punerea în dezbaterăa contradictorie a părților a probelor, respectiv a faptelor completatoare trebuie făcută astfel încât judecătorul „să își păstreze imparțialitatea, adică respectând egalitatea părților; în orice caz, simpla invocare a unui fapt completator, chiar neindicat în cerere sau în întâmpinare, nu ar putea fi reținută ca o antepunonțare, dispozițiile art. 42 alin. (1) pct. 1 teza a doua C. pr. civ. fiind clare și neechivoce în acest sens” – N.H. Țiț, în *Rolul activ al judecătorului în identificarea și calificarea actelor și faptelor deduse judecății. Câteva considerații*, în R.R.D.P. nr. 1/2021, p. 187. Cu privire la chestiunea antepunonțării, a se vedea și: C. Roșu, *Discuții privind categoriile de incompatibilități ale judecătorului în noul Cod de procedură civilă, ca urmare a modificării, completării și republicării acestuia*, în *Revista Dreptul* nr. 2/2014, p. 78, disponibil la adresa <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=544204>.

¹²⁵ În același sens, s-a arătat că, „în mod inevitabil, aceste măsuri pot avea consecințe favorabile față de una dintre părți și iminent nefavorabile alteia, limita posibilității de intervenție a judecătorului este depășită însă doar în acele cazuri când prin măsurile dispuse se creează aparența favorizării uneia dintre părți. Atât timp cât scopul urmărit de instanță prin adoptarea acestor măsuri este lămurirea completă a faptelor și aflarea adevărului, pentru justa soluționare a cauzei, ea își exercită în mod legal prerogativele, iar potrivit art. 42 alin. (1) pct. 1 teza finală C. pr. civ., această împrejurare nu afectează imparțialitatea judecătorului și nu îl face incompatibil” – L.-I. Tabără, *Aspecte particulare privind probele în procesul civil*, în revista *Themis* nr. 1-2/2022, pp. 66-67, disponibil și la adresa <https://www.universuljuridic.ro/aspecte-particulare-privind-probele-in-procesul-civil/>.

¹²⁶ A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, în *Rolul judecătorului în procesul civil*, 2015, (op. cit.), pp. 234-236.

¹²⁷ *Ibidem*.

În ceea ce privește prerogativa instanței de a dispune din oficiu administrarea unor probe, chiar dacă părțile se opun¹²⁸, așa cum s-a observat, „(...) în condițiile în care părțile se află pe poziții antagonice, iar proba dispusă este, prin ipoteză, concludentă și utilă, fiind așadar de natură a duce la dezlegarea pricinii, întrucât contribuie la lămurirea faptelor litigioase, este evident că, de multe ori, proba va profita unei părți și, în aceeași măsură, va dăuna celeilalte, întrucât, prin lămurirea raporturilor juridice litigioase, va putea fi dezlegat fondul raportului juridic litigios”¹²⁹. Cu toate acestea, chiar dacă dispunerea unei probe din oficiu se va dovedi, în cele din urmă, a determina consecințe favorabile unei părți (și, de regulă, defavorabile celeilalte), cu temei s-a observat că „măsurile luate de instanță cu privire la administrarea probatoriului nu pot da naștere unei incompatibilități, iar o eventuală cerere de recuzare formulată de partea nemulțumită va trebui – cel puțin ca o regulă generală, exceptând situațiile de o anormalitate vădită, izbitoare, în care măsurile luate ating sfera neinteligibilului și nescuzabilului pentru orice observator neutru – să fie respinsă, ca reprezentând expresia unui abuz de drept, care deturneză instituția recuzării de la finalitatea sa (...)”¹³⁰.

În orice caz, cum judicios s-a arătat în doctrină, „(...) dispunerea probelor din oficiu nu trebuie să creeze un dezechilibru procesual ori o situație de avantaj uneia dintre părți sau să fie o intervenție compensatorie pentru pasivitatea părții înseși de a-și propune probele în demonstrarea propriilor susțineri. Instanța va dispune din oficiu asupra necesității administrării unei probe atunci când dovezile administrate nu sunt suficiente pentru formarea convingerii sale. Tocmai de aceea, spre deosebire de părți, care pot propune probele în condiții procedurale, instanța va putea să dispună administrarea din oficiu a unei probe oricând și numai cu privire la situații de fapt afirmate în cursul procesului, înainte de dezbaterile în fond, astfel cum se poate deduce din interpretarea art. 390-391 C. pr. Civ.”¹³¹.

În concluzie, în ipoteza în care instanța va uza de prerogativele conferite de dispozițiile art. 254 alin. (5) C. pr. civ., nu se poate reține de plano că instanța ar încălca exigențele imparțialității, întrucât scopul urmărit este acela de a afla adevărul și de a pronunța o hotărâre temeinică și legală, și nu de a înclina în mod artificial balanța în favoarea uneia dintre părți.

¹²⁸ Potrivit art. 254 alin. (5) C. pr. civ., „dacă probele propuse nu sunt îndestulătoare pentru lămurirea în întregime a procesului, instanța va dispune ca părțile să completeze probele. De asemenea, judecătorul poate, din oficiu, să pună în discuția părților necesitatea administrării unor probe, pe care le poate ordona chiar dacă părțile se împotrivesc”. Este de observat că ordonarea probelor de către instanță, chiar dacă are loc din oficiu și cu înfrângerea opoziției părților, trebuie să se realizeze cu respectarea principiului contradictorialității, deoarece, potrivit alin. (4) al art. 14 C. pr. civ., „părțile au dreptul de a discuta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept invocată în cursul procesului de către orice participant la proces, inclusiv de către instanță din oficiu (s. n., F. P.)”.

¹²⁹ A.-A. Chiș, Gh.-L. Zidaru, în *Rolul judecătorului în procesul civil*, 2015, (op. cit.), p. 244.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 245.

¹³¹ V. Dănăilă, în Colectiv de autori – coordonator G. Boroș, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I, Art. 1-455, ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2016, p. 677.

III. Sancționarea nerespectării principiului contradictorialității

Nesocotirea principiului contradictorialității este sancționată cu nulitatea hotărârii.

Astfel, în jurisprudența instanței supreme s-a statuat că: „În procesul civil, părțile au posibilitatea legală de a participa în mod activ la desfășurarea judecării, atât prin susținerea și dovedirea drepturilor proprii, cât și prin dreptul de a combate susținerile părții potrivnice și de a-și exprima poziția față de măsurile pe care instanța le poate dispune. Aceste drepturi legale ale participanților la judecată sunt asigurate prin respectarea unui principiu fundamental al procesului civil, principiul contradictorialității. Pentru asigurarea contradictorialității în procesul civil, instanța are obligația de a pune în discuția părților toate aspectele de fapt și de drept pe baza cărora va soluționa litigiul. Nerespectarea acestui principiu, care asigură implicit și respectarea dreptului la apărare, este sancționată cu nulitatea hotărârii. Noțiunea de proces echitabil presupune respectarea și aplicarea atât a principiului contradictorialității, cât și a dreptului la apărare, iar potrivit art. 129 C. pr. civ. (art. 20 N.C.P.C. – n. a. Viorel Terzea), judecătorul are îndatorirea să facă respectate și să respecte el însuși principiul contradictorialității și celelalte principii ale procesului civil”¹³².

În același sens, Curtea de Apel Timișoara a decis că: „Procesul civil este guvernat de principii fundamentale, pe baza cărora se stabilesc raporturile dintre instanța de judecată, părțile litigante și ceilalți participanți la proces, legat de activitatea lor procesuală. Principiile fundamentale reprezintă reguli esențiale ce determină structura procesului civil și guvernează întreaga activitate judiciară, nerespectarea acestora fiind sancționată cu nulitatea actelor de procedură, atrăgând casarea hotărârii judecătorești pronunțate. Nulitățile decurgând din nesocotirea principiilor fundamentale sunt nulități virtuale și operează fără ca partea care le invocă să fie obligată la dovada vătămării, în astfel de situații fiind în prezența unei prezumții simple de vătămare, ce decurge din însăși natura normelor procedurale încălcate. Unul dintre principiile fundamentale care guvernează procesul civil este principiul contradictorialității dezbaterilor. Contradictorialitatea constă în posibilitatea conferită de lege părților de a discuta și combate orice element de fapt sau de drept al procesului civil. Existența fundamentală a contradictorialității impune cerința ca nicio măsură să nu fie ordonată de instanță înainte ca aceasta să fie pusă în discuția contradictorie a părților, pentru că nicio măsură nu poate fi dispusă de judecător fără a acorda părților dreptul de a se apăra, asigurându-le acestora posibilitatea de a se apăra, asigurându-le acestora posibilitatea de a-și susține și de a-și argumenta cererile, de a solicita administrarea de probe, de a combate susținerile adversarului, nerespectarea principiului contradictorialității și al garantării dreptului la apărare fiind sancționată cu nulitatea hotărârii. Contradictorialitatea se regăsește în numeroase dispoziții legale și este actuală în toate fazele și etapele procesului civil, însemnând posibilitatea acordată părților de a asculta și argumenta orice chestiune de fapt sau de drept care apare în cursul

¹³² ICCJ, Secția civilă și de proprietate intelectuală, Decizia nr. 2508/2007, disponibilă la adresa www.scj.ro, citată de V. Terzea, în *Codul de procedură civilă adnotat cu doctrină și jurisprudență*, vol. I, Art. 1-526, Editura Universul Juridic, București, 2024, pp. 87-88.

procesului civil, la inițiativa lor sau a instanței, în scopul pregătirii pronunțării și susținerii hotărârii. În acest sens, legea prevede că președintele completului de judecată este obligat să dea cuvântul ambelor părți, asupra chestiunilor deduse judecății, sau asupra împrejurărilor de fapt sau de drept pe care înțelege să le ridice din oficiu în timpul dezbaterilor. Respectarea acestui principiu are o importanță deosebită în realizarea justiției prin procesul civil, deoarece asigură realizarea dreptului constituțional la apărare al părților din proces și contribuie la aflarea adevărului (...)”¹³³.

Într-o altă decizie de speță¹³⁴, Curtea de Apel Bacău a reținut că prima instanță a încălcat principiul contradictorialității și a pronunțat o hotărâre lovită de nulitate, întrucât a primit un set de înscrisuri pe care nu le-a pus în discuția părților, pronunțând însă o hotărâre a cărei motivare s-a bazat în mod esențial pe conținutul înscrisurilor respective, prin care a dat câștig de cauză părții care a depus respectivele înscrisuri.

În ceea ce privește jurisprudența Înaltei Curți de Casație și Justiție în materia ce face obiectul discuției, într-o decizie de speță s-a statuat că „*exigența fundamentală a contradictorialității impune ca nicio măsură să nu fie dispusă de instanță fără a fi fundamentată pe mijloace de probă administrate în cursul judecății și care au făcut obiectul unei dezbateri contradictorii, fiecare parte având posibilitatea de a-și exprima punctul de vedere cu privire la fiecare probă admisă de către instanță*”¹³⁵.

Într-o altă decizie, aceeași instanță a reținut că „*în cazul în care în practica hotărârii nu apare nicio mențiune vizând acordarea cuvântului părților asupra excepțiilor lipsei de calitate procesuală activă și pasivă, analizate în considerente și soluționate prin dispozitiv, o asemenea omisiune ar fi putut avea natura unei simple erori materiale, de îndreptat în cadrul procedurii reglementate de art. 281 C. pr. civ. (având ca și corelativ art. 442 din noul Cod de procedură civilă – n.a.), numai în măsura în care, la ultimul termen de judecată, părțile și-ar fi exprimat opinia asupra excepțiilor procesuale, însă, din eroare, aceasta nu ar fi fost consemnată în practica. În speță, însă, Înalta Curte a reținut că nu suntem în prezența unei asemenea situații, câtă vreme părțile nu s-au exprimat deloc asupra excepțiilor procesuale, nepuse în dezbaterile lor contradictorii, astfel că, fiind nesocotite principii procesuale fundamentale, respectiv principiul contradictorialității și al dreptului la apărare, a fost produsă părții o vătămare procesuală care nu poate fi înlăturată decât prin anularea actului de procedură săvârșit în aceste condiții*”¹³⁶.

Nu în ultimul rând, trebuie amintită decizia de speță prin care a statuat că „*nerespectarea principiilor ce guvernează dreptul procesual civil produce o vătămare a*

¹³³ Curtea de Apel Timișoara, secția a II-a civ., Decizia nr. 193/2012, în CATBJ 2012, I, p. 63, și în BCA nr. 1/2-0212 (supliment online), citată de V. Terzea, în *Codul de procedură civilă adnotat cu doctrină și jurisprudență*, vol. I, Art. 1-526, 2024, (op. cit.), p. 88.

¹³⁴ Curtea de Apel Bacău, Sec. I civ., Decizia nr. 1316/2011, în BCA nr. 1/2012, citată de V. Terzea, în *Codul de procedură civilă adnotat cu doctrină și jurisprudență*, vol. I, Art. 1-526, 2024, (op. cit.), p. 89.

¹³⁵ ICCJ, Secția contencios administrativ și fiscal, Decizia 413/2013, disponibilă la adresa www.scj.ro, citată de G.-C. Frențiu, în *Codul de procedură civilă pentru uzul studenților și al candidaților la examenele de admitere în profesie*, Editura Solomon, București, 2021, p. 21.

¹³⁶ ICCJ, Secția I civilă, Decizia nr. 681/12 martie 2015, disponibilă la adresa www.scj.ro: [https://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery\[0\].Key=id&customQuery\[0\].Value=120282](https://www.scj.ro/1093/Detail-jurisprudenta?customQuery[0].Key=id&customQuery[0].Value=120282).

drepturilor părților și se sancționează cu nulitatea actelor procedurale îndeplinite în aceste condiții. Nulitățile decurgând din nesocotirea acestor principii (principiul contradicționalității, principiul dreptului la apărare, principiul disponibilității și principiul oralității dezbaterilor) sunt nulități virtuale și operează fără ca partea care le invocă să fie obligată să facă dovada vătămării”¹³⁷. Această din urmă decizie stabilește în mod neechivoc imperativul respectării principiilor fundamentale ale procesului civil, relevându-le importanța în înfăptuirea justiției.

¹³⁷ ICCJ, Secția a II-a civilă, *Decizia nr. 221/15 febr. 2017*, disponibilă la adresa [www.scj.ro: https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=136842](https://www.scj.ro/1093/Detalii-jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=136842).